

Dohodna nejednakost u Srbiji

Od podataka do politike

MIHAIL ARANDARENKO, GORANA KRSTIĆ I JELENA ŽARKOVIĆ RAKIĆ

Novembar 2017

- Visoka nejednakost u raspodeli dohotka štetna je za ekonomski rast, kako direktno, tako i kao potencijalni izvor značajne političke i društvene nestabilnosti. Srbija ima višu nejednakost u raspodeli dohotka nego bilo koja zemlja Evropske unije, što je posledica niskog redistributivnog kapaciteta poreza na dohodak i socijalnih transfera, kao i problema na tržištu rada.
- Ovo istraživanje pokazuje da je nejednakost dohotka najveća za domaćinstva sa veoma niskim intenzitetom rada, čiji članovi ne rade ili rade veoma malo (manje od 2,5 meseca godišnje). Posmatrano po izvorima dohotka, zarade najviše doprinose ukupnoj nejednakosti i povećavaju je, dok svi ostali izvori dohotka: porezi, doprinosi, penzije i dohodak od samozaposlenosti smanjuju nejednakost. Ipak, u poređenju sa zemljama EU, kapacitet poreza i socijalnih transfera da smanje nejednakost značajno je manji.
- Da bi se smanjila dohodna nejednakost, neophodno je sistematski procenjivati moguće efekte reformi na nejednakost i siromaštvo pre njihovog donošenja, kao i pratiti posledice reformi posle njihovog usvajanja. Preporuke za reformske politike koje bi mogle da doprinesu smanjenju nejednakosti uključuju: povećanje zapošljivosti osoba niskog obrazovnog nivoa, povećanje broja kvalitetnih poslova u formalnom sektoru privrede, povećanje progresivnosti poreza na dohodak i poboljšanje pokrivenosti ženske populacije penzijama.

Sadržaj

1. Uvod	3
2. O nejednakosti u raspodeli dohotka: kontekst, koncepti i dosadašnja istraživanja	3
2.1. Nejednakost ishoda i šansi	3
2.2. Dosadašnja istraživanja: trend kretanja nejednakosti unutar i između zemalja	4
2.3. Uzroci rasta nejednakosti i politike koje bi doprinele njenom smanjenju	5
2.4. Regionalna i nacionalna istraživanja	10
3. Podaci i mere nejednakosti	10
3.1. Podaci	10
3.2. Nejednakost čega?	10
3.3. Dekompozicija nejednakosti	11
4. Kretanje nejednakosti u Srbiji	11
5. Uzroci visoke nejednakosti u Srbiji	13
5.1. Intenzitet rada članova domaćinstva	14
5.2. Doprinos izvora dohotka ukupnoj nejednakosti	16
6. Uticaj nedavnih mera ekonomske politike na nejednakost	20
6.1. Smanjenje zarada u javnom sektoru	20
6.2. Smanjenje penzija na osnovu posebnog zakona o privremenom uređivanju načina isplate penzija	22
6.3. Uvođenje društveno korisnog rada za korisnike socijalne pomoći Uredbom o merama socijalne uključenosti korisnika novčane socijalne pomoći	23
6.4. Umanjenje prava na otpremninu za viškove zaposlenih kroz izmene Zakona o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti	25
6.5. Uvođenje aktuarskih penala za rano penzionisanje	26
6.6. Uvođenje elektronskih zdravstvenih knjižica	26
7. Zaključna razmatranja: mere za smanjenje nejednakosti u Srbiji	28
Aneks 1. Tabele	31
Aneks 2. Mere nejednakosti i dekompozicija nejednakosti	31
Literatura	34

1. Uvod

Anketa o prihodima i uslovima života (SILC) koja se sprovodi u Srbiji od 2013. godine dovela je do neprijatnog otkrića da je nejednakost dohotka – merena Gini koeficijentom ili kvintilnim odnosom – veća u Srbiji nego u bilo kojoj državi članici EU. Pre uvođenja SILC-a, koji je glavni izvor komparativnih podataka o nejednakosti širom Evropske unije, verovalo se, na osnovu podataka o prihodima i potrošnji iz Ankete o potrošnji domaćinstava (HBS), da je ekonomska nejednakost u Srbiji relativno umerena.

Gini koeficijent u iznosu od 38,6 poena u 2015. godini značajno je veći od prosečnog Gini koeficijenta zemalja EU-28 (31,0), i takođe viši nego u bilo kojoj drugoj bivšoj jugoslovenskoj republici, kao na primer Makedoniji (35,2), Hrvatskoj (30,6), i posebno u Sloveniji (24,5).

Sada je već široko prihvaćeno stanovište da je visoka nejednakost u raspodeli dohotka štetna za ekonomski rast, kako direktno (IMF 2014, OECD 2015), tako i kao potencijalni izvor značajne političke i društvene nestabilnosti. Međutim, interesovanje donosilaca odluka u Srbiji za problem nejednakosti do sada je bilo prilično ograničeno. Glavna zabrinutost Vlade proteklih nekoliko godina nije se odnosila na probleme nejednakosti i siromaštva, već je pažnja pre svega bila usmerena na fiskalnu konsolidaciju, očuvanje makroekonomske stabilnosti i podsticanje rasta i investicija. Istovremeno, bilo je nekoliko pokušaja da se relativizira značaj procene nejednakosti na osnovu SILC-a. Tim Vlade Srbije za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (SIPRU) i dalje zadržava na svojoj veb-stranici paralelne informacije o Gini koeficijentima za nejednakost dohotka i nejednakost potrošnje u Srbiji. Ova potonja je prirodno mnogo manja i izvedena je iz Ankete o potrošnji domaćinstva te nije uporediva sa podacima za zemlje EU koje dominantno koriste SILC kao izvor podataka.

Interesovanje medija za temu jednakosti, na sličan način, bilo je veoma limitirano. Istraživanje Ninamedie, koje je poručio FREN, pokazuje da su u poslednje tri godine novinskim naslovima

dominirale teme kao što su javni dug i mere štednje, dok se o nejednakosti skoro uopšte nije raspravljalo. Pregled štampanih medija, TV i radio stanica i najposećenijih 200 internet portala u Srbiji u periodu od 2014. do kraja 2016. pokazuje da se tema mera štednje pojavila preko 18.500 puta, dok se o temi nejednakosti dohotka raspravljalo svega 52 puta! Stoga, najšira javnost nije adekvatno informisana, a samim tim ni dovoljno naviknuta da prati i razume statistiku i politiku nejednakosti.

Istovremeno, malobrojna su akademska istraživanja o nejednakosti u Srbiji (Milanović 2003, Krstić and Sanfey 2011, Randelović and Žarković Rakić 2011). Pa iako fragmentisana i limitirana, dosadašnja istraživanja ukazuju na moguće uzroke visoke dohodne nejednakosti u Srbiji – nizak redistributivni kapacitet poreza i socijalnih naknada, s jedne strane, i niske stope zaposlenosti i izražena dualnost tržišta rada, s druge strane. Uprkos tome, nejednakost kao tema nije do sada bila visoko na agendi donosilaca odluka, a uticaj reformi javnih politika na nejednakost obično se ne ocenjuje, čak i kada je očigledno da reforme imaju jasne redistributivne efekte. Jedan od ranih pokušaja *ex ante* ocene efekata antikriznih mera na nejednakost je pokazao da je većina mera primenjena u periodu od 2008. do 2010. godine doprinela povećanju nejednakosti (Arandarenko and Golicin, 2010).

Na sličan način, od uvođenja mera fiskalne konsolidacije (od početka 2015. godine naovamo) javna debata je bila fokusirana na efekte ovih mera na budžetski deficit i javni dug, dok su efekti na nejednakost praktično izostali iz diskusije uprkos činjenici da sve mere imaju distributivne posledice. S obzirom na malu zainteresovanost donosilaca odluka za temu, ne iznenađuje i da nisu razvijene zvanične procedure za procenu distributivnih posledica javnih politika pre njihovog usvajanja. Sredinom 2016. godine, Republički sekretarijat za javne politike pripremio je *Uredbu o metodologiji upravljanja javnim politikama, analizi efekata javnih politika i propisa i sadržaja pojedinačnih dokumenata javnih politika*, kojom se organi države obavezuju da vrše procenu efekata politika na nejednakost

i siromaštvo pre njihovog donošenja.¹ Međutim, Uredba još nije usvojena.

Ova studija će nastojati da:

- Analizira trenutno stanje nejednakosti i trend kretanja nejednakosti tokom poslednje decenije u Srbiji u odnosu na zemlje okruženja i EU.
- Izračuna nejednakost raspodele bruto (tržišnog) i raspoloživog dohotka (nakon poreza i doprinosa) u Srbiji i uporedi dobijene rezultate sa rezultatima zemalja Evropske unije (EU). Cilj je da se utvrdi da li je manji redistributivni kapacitet poreza i socijalnih naknada glavni razlog visoke nejednakosti raspoloživog dohotka u Srbiji u poređenju sa zemljama Evropske unije, ili je to zbog više nejednake raspodele tržišnog dohotka od rada i kapitala.
- Proceni relativni značaj faktora koji utiču na dohodnu nejednakost. Ovde ćemo posmatrati različite izvore dohotka: zarade, dohodak od samozaposlenosti, penzije, socijalne naknade i druge transfere, kako bismo utvrdili koji izvori dohotka najviše doprinose visokoj nejednakosti.
- Istraži veze između intenziteta rada članova domaćinstva i dohodne nejednakosti. Cilj nam je da utvrdimo da li se najveći deo nejednakosti u Srbiji može objasniti razlikama u prosečnom dohotku između domaćinstava sa različitim intenzitetom rada ili razlikama unutar tih domaćinstava.
- Analizira *ex ante* uticaj nedavnih mera u okviru programa fiskalne konsolidacije i drugih nedavnih strukturnih reformi na nejednakost – uključujući smanjenje zarada u javnom sektoru, smanjenje penzija, uvođenje aktuarskih penala za ranije penzionisanje i druge.
- Na osnovu analize evolucije i strukturnih karakteristika dohodne nejednakosti razvije set preporuka kako smanjiti trenutni visok nivo

dohodne nejednakosti i kako promovisati koncept jednakih šansi u Srbiji.

2. O nejednakosti u raspodeli dohotka: kontekst, koncepti i dosadašnja istraživanja

U svetu se o temi nejednakosti poslednjih godina raspravlja podjednako intenzivno kao i o drugim najvećim globalnim problemima poput zagađenja ili terorizma. Tako je 2014. godine rastuća nejednakost u raspodeli dohotka unutar i između zemalja označena od strane eksperata Svetskog ekonomskog foruma kao druga po redu tema koja dominira globalnom agendom, a već 2015. izbila je na prvo mesto. Sa poslednjeg skupa u Davosu² čule su se izjave zabrinutosti zbog razmera i brzine uvećavanja nejednakosti u raspodeli dohotka i bogatstva u svetu, i poslate su poruke kojima se upozorava da bi duboki i dugotrajni jaz u dohotku između najbogatijeg i najsiromašnijeg stanovništva mogao da predstavlja rizik koji bi, globalno posmatrano, prouzrokovao najviše štete po ekonomski rast u narednoj deceniji i ugrozio stabilnost svetskog ekonomskog, pa i političkog poretka.

2.1. Nejednakost ishoda i šansi

Na koji način nejednakost u raspodeli dohotka ili bogatstva utiče na ekonomski rast mogli bismo slikovito da objasnimo koristeći metaforu o holesterolu koju je predložio Francisko Ferreira, ekonomista Svetske banke. Naime, prisustvo „dobre“ nejednakosti znači da se u društvu nagrađuje zalaganje i predan rad, da se vrednuje ulaganje u obrazovanje, tako da pojedinac koji je rođen u siromaštvu uviđa da je to način da se penje uz društvenu lestvicu, s obzirom na to da je većina njegovih sunarodnika baš tako uspela u životu. S druge strane, „loša“ nejednakost opisuje situaciju u kojoj nemaju svi iste mogućnosti da steknu dobro obrazovanje niti pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti, tako da dete siromašnih i/ili slabije obrazovanih roditelja ima manje mogućnosti da se probija ka vrhu. Za društvo to znači neiskorišćen ljudski potencijal jer se

1. <http://www.rsjp.gov.rs/pripremljen-paket-propisa-o-planiranu-i-upravljanu-javnim-politikama/t>

2. http://www3.weforum.org/docs/GRR17_Report_web.pdf

određenim grupama stanovništva uskraćuje mogućnost da investiraju u sebe.

Drugim rečima, važno je napraviti razliku između nejednakosti u ishodima i u šansama. Iako bi većina ljudi verovatno želela da vidi manju nejednakost u ishodima – u raspodeli dohotka i bogatstva – ono što se smatra više nepravednim je nejednakost u šansama. Odnosno, nejednakost u ishodima je prihvatljiva dokle god nije posledica nejednakih šansi u obrazovanju, u pristupu zdravstvenim uslugama, diskriminacije po polnoj, nacionalnoj ili nekoj drugoj osnovi. Ono što predstavlja problem jeste merenje nejednakih šansi s obzirom na to da istraživači nikada ne mogu da uoče sve faktore koji bi mogli da imaju uticaj na ishode (Ferreira, 2017). Na podacima koji obiluju varijablama koje ukazuju na različite okolnosti u kojima se rađaju pojedinci, kao što su *British Cohort Study* za Veliku Britaniju i *National Longitudinal Survey of Youth* za Sjedinjene Države, Hufe et al. (2015) pokazuju da se 31% ukupne nejednakosti u Velikoj Britaniji i 45% u SAD duguje nejednakim šansama. Niehues i Peichl (2014) pokazuju da nejednake šanse objašnjavaju 60% ukupne nejednakosti u primanjima u Nemačkoj i SAD. Stiglitz (2015) tvrdi da SAD već četvrt veka ne predstavljaju zemlju jednakih mogućnosti, s obzirom na to da svega 6% rođenih na donjoj petini lestvice dohodaka uspeva da dođe do vrha. Ekonomska pokretljivost u SAD je manja nego u većini evropskih zemalja.

Nejednakost ishoda i šansi kauzalno su i cirkularno povezani; to su dve strane istog novčića (Ferreira, 2017) jer su današnji ishodi – dohodak ili pristup uslugama – sutrašnje okolnosti za našu decu. I obrnuto, današnje okolnosti – kvalitet predškolskog

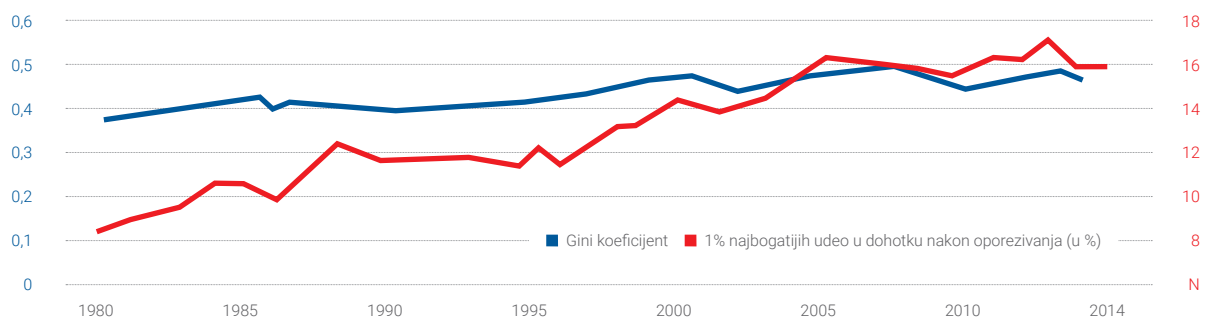
vaspitanja ili nege koju deca dobijaju u porodici – utiču na različite ishode sutra. Nejednakost mogućnosti povećava nejednakost ishoda, merenu Gini koeficijentom, te ne iznenađuje, kako tvrdi Stiglitz, da SAD imaju najvišu vrednost ovog indikatora među razvijenim zemljama. Tačnije, nejednakosti mogućnosti i ishoda međusobno se pojačavaju, što doprinosi ekonomskoj slabosti zemlje. Drugim rečima, ekonomski prosperitet zemlje bi bio veći da je u stanju da koristi maksimalan potencijal svog najvažnijeg resursa – ljude. Ovu tvrdnju potkrepljuje i nedavno objavljeno istraživanje OECD-a (2014), koje pokazuje za koliko procenata bi bruto domaći proizvod odabrane grupe razvijenih zemalja bio veći da je njihov nivo nejednakosti niži.

2.2. Dosadašnja istraživanja: trend kretanja nejednakosti unutar i između zemalja

Svest o značaju problema nejednakosti svakako je porasla posle objavljivanja sve većeg broja akademskih članaka i knjiga koje su za cilj imale da što preciznije procene razmere nejednakosti. Tako je ekonomski bestseller Toma Piketija, „Kapital u 21. veku“ pokazao da se razvijene zemlje danas nalaze na nivoima nejednakosti koji su vrlo bliski enormnim nejednakostima s kraja 19. veka i da će, ako se nešto značajno ne promeni u narednom periodu, vrlo brzo preći te nivoe.

Kao što se vidi na Grafiku 1, Piketi pokazuje da je u Sjedinjenim Američkim Državama Gini koeficijent porastao za skoro sedam poena, sa 37 na 44, za nešto više od tri decenije a, takođe, posebno je porastao udeo 1% najbogatijih u ukupnom dohotku nakon oporezivanja.

Grafikon 1. Stopa nezaposlenosti prema starosti (SAD)

Izvor: Piketi (2016)

Za Veliku Britaniju, Atkinson (2015) pokazuje da je između 1977. i 1992. godine Gini koeficijent porastao za devet poena, a u naredne dve decenije ostao relativno stabilan. Podaci za ostale zemlje OECD-a, koje čine klub uglavnom bogatih zemalja, takođe sugerišu da je u 17 od 22 zemlje Gini koeficijent u periodu od 1980. do 2008. porastao za 10%, sa 0,29 na 0,316 poena.

Kao što pokazuju prethodni podaci, povećanje ekonomskih nejednakosti se odvijalo postepeno i dugo, ali je pogoršanje ekonomskog položaja niže srednje klase postalo očigledno sa eksplozijom finansijske krize 2008. godine. Pokreti kao što su „Okupirajmo Vol Strit“, „Mi smo ostalih 99%“ samo su neki od primera društvenog nezadovoljstva naraslog usled stagnacije (ili čak pada) realnih zarada od početka ekonomske krize iz 2008. godine, gubitka zaposlenja, kao i nekretnina uzetih na kredit. Istovremeno, dok se oni na dnu lestvice dohotka bore za rast minimalne zarade, koja gubi trku sa troškovima života (u SAD je minimalna zarada bila najveća u realnim izrazima još sedamdesetih godina prošlog veka!), bonusi vodećih menadžera kompanija vrtoglavo rastu. Piketi (2016) u knjizi prikazuje nalaze svog istraživanja prethodno objavljenog u prestižnom akademskom časopisu *American Economic Review*. Na osnovu podataka koji se odnose na primanja menadžera firmi listiranih na berzi u svim razvijenim zemljama, Piketi dobija rezultate koji pokazuju da se vrtoglavi skok ovih primanja prilično dobro može objasniti modelom pregovaranja (smanjenje marginalne poreske stope podstiče menadžere da se ozbiljno posvete pregovaranju unutar firme i dobijanju veće nadoknade) i nema mnogo veze s hipotetičkim povećanjem produktivnosti, odnosno s većim zaslugama menadžera. Ovaj fenomen, kako ističe Piketi, posebno je izražen među američkim kompanijama i doveo je do toga da se struktura dohotka najbogatijih pojedinaca menja u korist većeg učešća dohotka od rada (a zapravo od sve viših osnovnih plata i ogromnih bonusa menadžera), dok je ranije u ukupnom dohotku onih na samom vrhu raspodele dominirao dohodak od kapitala.

Piketijeva knjiga je bazirana na serijama podataka za razvijene zemlje koje su duge čak i jedan i po vek. Uviđajući da se poslednjih nekoliko decenija bogatstvo koncentriše u rukama malog broja pojedinaca, autor postavlja pitanje kako je moguće zaustaviti takve tendencije u 21. veku. Predlaže uvođenje globalnog progresivnog poreza na kapital. Iako je svestan da je ovakav predlog utopija, s obzirom na to da bi njegovo implementiranje zahtevalo veću saradnju između država u pogledu međusobne razmene bankarskih i poreskih informacija, kao i usaglašavanja u vezi sa administriranjem poreza, Piketi ipak smatra da bi samo razmišljanje u pravcu ovakvog rešenja doprinelo većoj finansijskoj transparentnosti. Na izvestan način razmena bankarskih informacija već se dešava između SAD i Evropske unije. Naravno, ova rasprava je tek počela i malo je verovatno da će proizvesti opipljive rezultate, osim ako se ne nametnu oštre sankcije bankama i nadasve zemljama u kojima vlada finansijska netransparentnost (kao i poreskim rajevima).

U vezi sa izbegavanjem plaćanja poreza, u svom najnovijem istraživanju Alstadsater et al. (2017) pokazuju da bi u skandinavskim zemljama, koje tradicionalno imaju najniže nivoe nejednakosti i u kojima je poreski moral veoma visok, rast nejednakosti od 1980. naovamo bio veći kada bi se uzela u obzir poreska evazija. U Norveškoj, Švedskoj i Danskoj u proseku 3% poreza na dohodak podložno je evaziji, ali ovaj indikator značajno raste sa rastom nivoa bogatstva pojedinaca i iznosi 30% za gornjih 0,01% u distribuciji bogatstva. S obzirom na to da su dohodak i bogatstvo koji su podložni izbegavanju plaćanja poreza veoma koncentrisani na vrhu raspodele, poreska evazija ima značajne implikacije za merenje nejednakosti. U slučaju Norveške, uzimanje u obzir poreske evazije povećalo bi za 30% prijavljeno bogatstvo na vrhu raspodele.

I u globalnoj raspodeli dohotka i bogatstva, kao što pokazuje Tabela 1, udeo dohotka od kapitala veoma je koncentrisan, s obzirom na to da prelazi 30%, a pokazuje i trend rasta.

Tabela 1. Udeo globalnog 1% na vrhu u raspodeli globalnog dohotka i globalnog bogatstva

Procena udela u dohotku ili bogatstvu	Okolo 2000.	Okolo 2010.
Udeo gornjih 1% u raspodeli globalnog dohotka, zasnovano isključivo na anketama domaćinstava*	14,5	15,7
Udeo gornjih 1% u raspodeli globalnog dohotka, zasnovano na anketama domaćinstava, korigovano za potcenjene vrednosti**	29	28
Udeo gornjih 1% u raspodeli globalnog dohotka, zasnovano na anketama domaćinstava, korigovano za potcenjene vrednosti i za skriveno bogatstvo	-	29
Udeo gornjih 1% u raspodeli globalnog bogatstva***	32	46
25+	7,5	100

Napomena: Kada je u pitanju bogatstvo, gornjih 1% se odnosi na najbogatijih 1% među odraslim osobama.

* Iz Lakner and Milanović (2013); metodologija imputiranja objašnjena u radu.

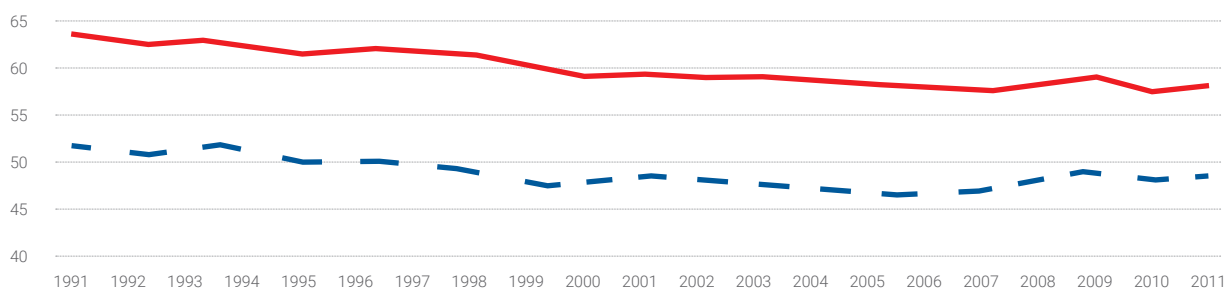
** Dodatni podaci iz Zuckman (2013).

*** Za 2000. iz Davies et al. (2011, 244); za 2013. iz Credit Suisse Research Institute (2013, 10, Tabela 1).

Iako serije podataka kojima raspolaže Piketi sežu daleko u prošlost, autor posmatra samo grupu od dvadesetak razvijenih zemalja, a ističe da bi obrasci kretanja nejednakosti u zemljama u usponu mogli da imaju drugačiji oblik. To potvrđuju i nedavni nalazi Međunarodnog monetarnog fonda. Dok su ekonomije Istočne Evrope i Azije od 1990. naovamo bile suočene sa značajnim rastom nejednakosti, u Latinskoj Americi nejednakost je značajno pala, iako region i dalje beleži najviše nivoe nejednakosti u svetu (IMF, 2015). U većini razvijenih zemalja i u mnogim zemljama u usponu za rast nejednakosti je u najvećoj meri odgovoran rast udela 10% najbogatijih u ukupnom dohotku. U zemljama poput Kine ili Južnoafričke Republike nejednakost je porasla zbog pomeranja dohotka od više srednje klase ka vrhu raspodele. Pad nejednakosti u Peruu ili Brazilu duguje se poboljšanju položaja onih na dnu i u sredini raspodele dohotka. Istraživanje MMF-a takođe pokazuje da je u

razvijenim zemljama (izuzev Švedske i Australije) i nekoliko velikih zemalja u usponu (Brazil, Kina, Argentina, Indija, Rusija i Južnoafrička Republika) u periodu od 1990 do 2009. došlo do sužavanja srednje klase usled pomeranja dohotka od rada ka gornjem i donjem delu raspodele, tako da je udeo u dohotku središnjih 20% raspodele smanjen. Dodatni pritisak na srednju klasu, o čemu govore i Piketijevi podaci, izvršen je kroz smanjenje udela dohotka od rada u ukupnom nacionalnom dohotku koji predstavlja dominantan izvor dohotka za većinu domaćinstava. Prosečne zarade rastle su sporije od rasta produktivnosti, uprkos velikim dobitima oličenim u rastu bonusa za pojedince koji se nalaze u izvršnom ešalonu velikih kompanija. I istraživanje OECD-a (2015), koje uključuje još veći broj razvijenih zemalja u odnosu na Piketijevu knjigu, pokazuje isti trend poslednje dve decenije – udeo dohotka od rada u nacionalnom dohotku opada.

Grafikon 2. Pad udela dohotka od rada u ukupnom nacionalnom dohotku

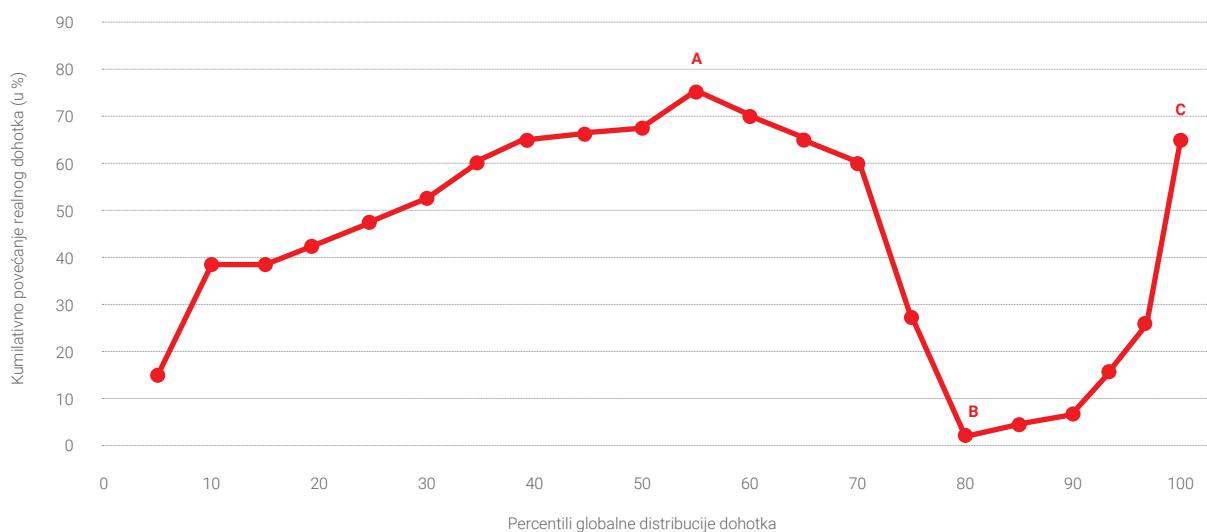

Izvor: ILO (2014). Puna linija predstavlja prilagođeni udeo dohotka od rada, a isprekidana neprilagođeni udeo. Prilagođeni udeo od rada u nacionalnom dohotku se razlikuje od neprilagođenog za iznos dohotka od samozaposlenosti. Podaci se odnose na EU-28, Australiju, Kanadu, Japan, Koreju, Rusiju, Južnu Afriku, Veliku Britaniju i Sjedinjene Američke Države.

Kretanja nejednakosti unutar zemalja imala su implikacije i na nivou globalne nejednakosti. Na tzv. grafiku slona Milanović (2016) pokazuje da je u periodu od 1980. do 2008. godine došlo do pada globalne nejednakosti, pre svega zahvaljujući usponu pripadnika kineske više srednje klase, koja je doživela najveći porast realnog dohotka u posmatranom periodu. Oni su na grafiku oblika slona najgušće zastupljeni oko tačke A. Odmah posle njih, najveći rast dohotka

ostvarilo je 1% najbogatijih ljudi na svetu, koji su predstavljeni tačkom B, a to su uglavnom bogati pojedinci poreklom iz SAD i ostalih najrazvijenijih zemalja Zapada. Okolina tačke C označava najveće gubitnike i jedine čiji je realni dohodak stagnirao u pomenutom periodu. U ovu grupu gotovo isključivo spada niža srednja klasa u najrazvijenijim zapadnim zemljama, prevashodno.

Grafikon 3. Globalna nejednakost

Izvor: Milanović (2016)

Milanović (2006; 2016) takođe pokazuje da dokle god postoje razlike u nivou razvijenosti i u prosečnom dohotku između zemalja, biće i migracija, što objašnjava preko pojma lokacione rente ili rente državljanstva (*citizenship rent*). Renta državljanstva je koncept koji kada se primeni na nedavne podatke sugerise da je čak otpilike 60% budućeg dohotka nekog lica određeno njegovim mestom rođenja, 20% zavisi od dohodne klase u kojoj se nalazi njegova porodica, a svega 20% zavisi od njegovog ličnog zalaganja. Ovakva konstelacija mogućnosti za napredak ostavlja ambicioznom pojedincu da se nada da će njegova zemlja ubrzano da napreduje, jer će se tako najbrže poboljšati i njegov položaj, a ako od toga nema ništa, ostaje mu jedino da emigrira.

2.3. Uzroci rasta nejednakosti i politike koje bi doprinele njenom smanjenju

U svojoj poslednjoj knjizi Atkinson (2015) sumira faktore koji su doveli do rasta nejednakosti u bogatom svetu. Pre svega, napominje da su globalizacija, kroz rastuću trgovinsku i finansijsku integraciju, i tehnološki progres išli na ruku visokokvalifikovanim pojedincima, dok su oni sa nižim kvalifikacijama u razvijenim zemljama bili suočeni sa gubitkom radnih mesta koja su se mahom preselila u azijske zemlje koje obiluju jeftinom radnom snagom. Ovi procesi proširili su jaz u zaradama između radnika različitih stepena kvalifikovanosti. Paralelno, od 80-ih godina prošlog veka opao je uticaj sindikalnog organizovanja na formiranje zarada. Dodatno, poreske stope za

najviše dohotke su smanjene poslednjih decenija, dok su socijalni transferi počeli sve više da se vezuju za aktivaciju na tržištu rada.

Atkinson detaljno razmatra i politike koje bi mogle da doprinesu smanjenju nejednakosti, s tim što naglašava da je veoma važno smanjiti nejednakost u raspodeli tržišnog dohotka, odnosno dohotka

pre poreza i socijalnih naknada. Po njegovom mišljenju, današnji visoki nivoi nejednakosti u razvijenom svetu mogu efektivno da se smanje jedino preko umanjenja nejednakosti u raspodeli tržišnog dohotka.

Njegovih petnaest predloga nalaze se sumirani u sledećoj tabeli.

Tabela 2. Politike koje bi doprinele smanjenju nejednakosti

Šta	Kako
Tehnološki progres	Podsticati inovacije sa ciljem povećanja zapošljivosti radnika. Naglasiti humanu dimenziju pružanja usluga.
Politika konkurentnosti	Eksplcitno uvesti distributivnu dimenziju politike. Osigurati pravni okvir za značajniju ulogu sindikata. Osnovati socijalno-ekonomski savet tamo gde ne postoji.
Nacionalna politika zarada	Pored minimalne zarade potrebno je uvesti i pravilnik za utvrđivanje zarada iznad minimalne kroz dogovore unutar socijalno-ekonomskog saveta.
Porez na dohodak	Uvesti progresivnije stope i do 65%.
Oporezivanje nasledstva i poklona	Progresivna stopa na dohodak od kapitala tokom života
Porez na imovinu	Uvesti proporcionalan ili progresivan porez na ažuriranu procenu vrednosti imovine.
Dečji dodatak	Trebalo bi uvesti univerzalni dečji dodatak. Visina dodatka ne bi trebalo da bude mala, ali bi dodatak bio predmet poreza na dohodak.
Osnovni dohodak	Uvođenje osnovnog dohotka za sve pojedince iznad 16 godina, s idejom da se uvede i osnovni dohodak za decu na nivou EU.
Razvojna pomoć	Bogate zemlje bi trebalo da povećaju iznos razvojne pomoći na 1% BDP-a.
Podsticanje štednje	Država bi trebalo da garantuje pozitivnu kamatnu stopu na državne obveznice. Da uvede maksimalni broj obveznica po pojedincu.
Povećanje javnog kapitala	Država bi trebalo da osnuje agenciju za investicije koja bi upravljala fondom za državnu imovinu, koji bi investirao u kompanije i nekretnine.

2.4. Regionalna i nacionalna istraživanja

Dosadašnja istraživanja o temi nejednakosti u Srbiji i regionu bila su relativno malobrojna. Jedna od prvih studija posle 2000. godine, studija Branka Milanovića (2003), nalazi da su, usled tranzicije i ubrzanog restrukturiranja preduzeća, velike promene na tržištu rada uticale na rastuće disparitete u zaradama, što je imalo najveći uticaj na dohodnu nejednakost u Srbiji.

Krstić i Sanfey (2011) analizirali su razmere i evoluciju rada u neformalnom sektoru privrede i nejednakosti tokom perioda od 2002. do 2007. godine. Autori pokazuju da neformalno zaposleni zarađuju mnogo manje od pojedinaca koji rade u formalnom sektoru privrede i da neformalnost igra značajnu ulogu u objašnjenju nejednakosti primanja.

Analizirajući uticaj redistributivnih politika na nejednakost, Randelović i Žarković Rakić (2011), na osnovu podataka iz Ankete o životnom standardu iz 2007. godine, pokazuju da poreska i socijalna politika u Srbiji ostvaruju značajno dejstvo na smanjenje nejednakosti raspodele dohotka, s obzirom na to da zajedno smanjuju Gini koeficijent za bruto dohodak za oko 25%. Međutim, to je i dalje ispod redistributivnih kapaciteta zemalja članica OECD-a, gde se pod uticajem poreske i socijalne politike Gini koeficijent smanjuje u proseku za oko 33%.

Krstić (2016) na osnovu podatka SILC-a iz 2013. godine ukazuje da su kvalitet zaposlenja i kvantitet, odnosno intenzitet rada članova domaćinstva, značajni faktori koji doprinose visokoj nejednakosti u Srbiji, pored niske redistributivne uloge poreza i socijalnih transfera.

Nedavna studija Svetske banke (Davalos et al., 2016), koja posmatra zemlje regiona i više se oslanja na kvalitativne pokazatelje, odnosno percepcije stanovnika o rastućoj polarizaciji u društvu, pokazala je da posebno u zemljama Zapadnog Balkana stanovnici veruju da je

poboljšanje životnog standarda za donji deo distribucije dohotka mnogo manje od povećanja blagostanja onih na vrhu raspodele. Takođe, većina ispitanika smatra da se srednja klasa smanjuje, što sve zajedno rezultira raširenoj percepciji o rastućoj nejednakosti. U svim zemljama regiona ljudi pokazuju nezadovoljstvo zbog slabog ekonomskog napretka i nejednakih mogućnosti, što može delimično da se objasni globalnom ekonomskom krizom. Međutim, kako ističe Svetska banka, slične percepcije obeležile su i period pre izbijanja krize i konzistentne su sa nalazima nastalim sredinom 2000-ih, kada je region rastao po relativno visokim stopama.³

3. Podaci i mere nejednakosti

3.1. Podaci

Na samom početku analize dohodne nejednakosti u Srbiji ukratko ćemo predstaviti podatke koje smo koristili. Kao i u zemljama Evropske unije, korišćeni su podaci Ankete o prihodima i uslovima života (SILC), koju u Srbiji od 2013. godine kontinuirano sprovodi Republički zavod za statistiku (RZS). Ova anketa predstavlja redovno godišnje statističko istraživanje čija je metodologija u potpunosti uporediva sa standardima EU. U 2013. godini anketirano je 6.501 domaćinstava odnosno 20.069 lica starosti 16 i više godina. Anketa je reprezentativna na ukupnom nivou i na nivou regiona.

SILC obezbeđuje podatke o ukupnom dohotku domaćinstva i lica i njegovim komponentama, i upravo zbog toga predstavlja najbolji izvor podataka za merenje dohodne nejednakosti, budući da se merenje nejednakosti prema zvaničnoj metodologiji Republičkog zavoda za statistiku (i Evrostata) bazira na dohotku domaćinstva. Podaci o dohotku domaćinstva odnose se na godinu koja prethodi godini sprovođenja ankete.

SILC takođe obezbeđuje podatke o sociodemografskim karakteristikama lica, njihovoj radnoj aktivnosti (za lica stara 16 i više godina), obrazovanju, kvalitetu života, odnosno

3. Ovde se misli na rezultate *Life in Transition Survey* iz 2006. godine.

njihovom zdravstvenom stanju, materijalnoj uskraćenosti i uslovima života, kao i podatke o karakteristikama domaćinstva, uslovima i troškovima stanovanja. Na osnovu tih podataka moguće je, pored ostalog, analizirati nejednakost dohotka, kao i vezu nejednakosti, finansijskog siromaštva i intenziteta rada domaćinstva.

3.2. Nejednakost čega?

Pošto govorimo o nejednakosti dohotka, potrebno je da preciznije definišemo dohodak, kao i to da li se on odnosi na domaćinstva, lica ili takozvane ekvivalentne odrasle.

Raspoloživi neto dohodak domaćinstva je polazni agregat za analizu nejednakosti i on obuhvata novčani dohodak od rada, dohodak od vlasništva, penzije, socijalne i ostale transfere koje domaćinstvo prima od osoba koje nisu članovi domaćinstva. To je dohodak koji je, posle plaćenih poreza i doprinosa, raspoloživ domaćinstvu za potrošnju i štednju. Prema metodologiji Evrostata, dohodak domaćinstva u naturi se ne obuhvata.

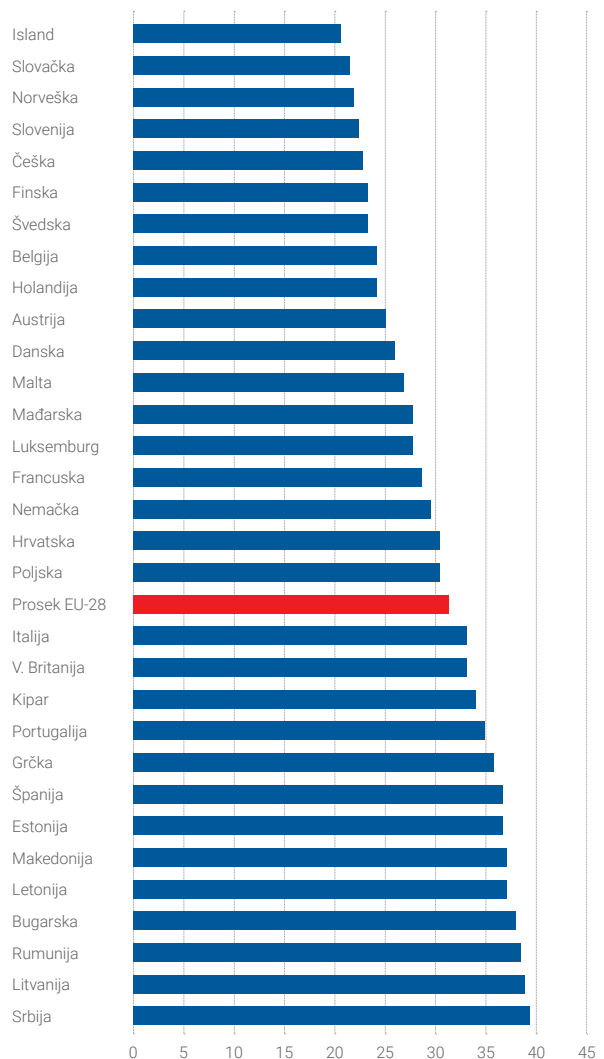
Jedan od načina alokacije ukupnog dohotka domaćinstva na njegove članove jeste deljenje dohotka domaćinstva s brojem članova domaćinstva. Tako se dobija dohodak per capita, i ovaj način podrazumeva da svim članovima domaćinstva pripada jednak deo resursa tog domaćinstva. Međutim, ovakav način nije adekvatan, jer je različitim licima potrebna različita količina resursa da bi dostigli isti nivo blagostanja. Dve važne činjenice koje se zanemaruju prilikom podele iste količine dohotka svim članovima domaćinstva jesu: razlika u potrošnji kod odraslih i dece i ekonomija obima, odnosno činjenica da se neki izdaci dele među članovima domaćinstva (izdaci za stanovanje, za korišćenje automobila, za dnevnu štampu i slično). Tako, na primer, četvoročlano domaćinstvo koje troši 80.000 dinara mesečno bogatije je nego jednočlano domaćinstvo koje troši 20.000 dinara mesečno. To znači da domaćinstvima sa većim brojem članova nije potrebno proporcionalno povećanje dohotka da bi dostigla isti nivo blagostanja kao domaćinstva sa manjim brojem članova.

Da bismo uzeli u obzir sastav domaćinstva i ekonomiju obima, umesto raspoloživog dohotka per capita koristili smo ekvivalentni raspoloživi dohodak (tj. dohodak po ekvivalentnom odraslom), koji se dobija deljenjem raspoloživog dohotka domaćinstva sa modifikovanom skalom ekvivalencije OECD-a (prvi odrasli član domaćinstva dobija ponder 1, ostali odrasli članovi domaćinstva dobijaju ponder 0,5, a svako dete mlađe od 14 godina ponder 0,3).

4. Kretanje nejednakosti u Srbiji

Prema vrednosti Gini koeficijenta Srbija je ispred svih članica Evropske unije (Grafikon 4).

Grafikon 4. Gini koeficijent za evropske zemlje, 2015.

Kao što se vidi sa Grafikona 4, među evropskim zemljama koje sprovode Anketu o prihodima i uslovima života, Srbija ima najveću vrednost Gini koeficijenta u 2016. godini. Gini koeficijent u iznosu od 38,6 poena je značajno veći od prosečnog iznosa za 28 zemalja Evropske Unije (31), takođe viši od zemalja u okruženju poput Makedonije (35,2) i Hrvatske (30,6), a posebno iznad vrednosti Gini koeficijenta za Sloveniju (24,5), bivšu jugoslovensku republiku.

Tabela 3. Dohodna nejednakost u Srbiji, 2013–2016

	2013	2014	2015	2016
Gini koeficijent	38,0	38,6	38,2	38,6
Kvintilni odnos S80/S20	8,6	9,8	9,0	9,7

Izvor: RZS

Takođe, odnos udela u dohotku 20% populacije sa najvišim i 20% populacije sa najnižim dohotkom, takozvani kvintilni odnos, najviši je u Srbiji u odnosu na sve ostale zemlje u kojima se sprovodi SILC anketa. Dvadeset posto najbogatije populacije u Srbiji ima 9,7 puta veći dohodak od 20% populacije sa najnižim dohotkom, što je više od vrednosti istog pokazatelja u Rumuniji (8,3), Litvaniji (7,5), Makedoniji (7,2 u 2013) i Bugarskoj (7,1).

Da bismo sagledali dugoročniji trend kretanja dohodne nejednakosti u Srbiji, koristićemo i podatke Ankete o potrošnji domaćinstva (APD), s obzirom na to da je prva SILC anketa sprovedena tek 2013. godine. Iz Tabele 1 vidimo da je nejednakost merena Gini koeficijentom opadala od 2006. godine do početka svetske ekonomske krize na osnovu APD-a.⁴ Takođe, primećujemo značajan rast nejednakosti od 2010, koji je delimično posledica različitih izvora podataka koji su korišćeni, budući da su sve komponente dohotka bolje obuhvaćene SILC-om nego APD-om, koja je pre svega dizajnirana za obuhvat potrošnje, a ne dohotka.

4. Podaci iz Ankete o potrošnji domaćinstva pre 2006. godine smatraju se neadekvatnim za praćenje nejednakosti zbog raznih metodoloških problema.

S druge strane, rezultati SILC-a ukazuju da je stvarna nejednakost dohotka nešto niža od prikazane, zbog potcenjenosti socijalnih transfera u SILC-u i zbog neobuhvatanja dohotka u naturi u ukupnom raspoloživom dohotku prema metodologiji Evrostata – što prevashodno utiče na najniži deo distribucije dohotka. Međutim, oba faktora mogu uticati veoma malo na prikazanu nejednakost, ne više od 1,5 procentnih poena (Krstić, 2016).

Tabela 4. Dohodna nejednakost u Srbiji i EU, 2006–2016

		Gini koeficijent	
		Srbija	EU
APD	2006	35,4	30,2
	2007	34,1	30,6
	2008	32,1	30,8
	2009	31,2	30,0
	2010	33,0	30,5
SILC	2013	38,0	30,5
	2014	38,6	31,0
	2015	38,2	31,0
	2016	38,6	-

Napomena: Dohodak u naturi nije uključen u ukupni dohodak

Izvor: Krstić (2016). Za period 2006–2010 APD, RZS (2012). Za period 2013–2015 SILC, RZS (2015). Za EU Evrostat baza. # još nije objavljena vrednost

Ukoliko bismo hteli da ocenimo kretanje nejednakosti dohotka u periodu pre 2006. godine, možemo navesti istraživanje Milanovića (2003), koji je na osnovu Ankete o životnom standardu pokazao da je 2002. godine Gini koeficijent za Srbiju iznosio 33. Ista anketa je ponovljena 2007. i tada je Gini koeficijent porastao na 37 poena (Mijakovac, 2008). Međutim, potrebno je naglasiti da poređenje sadašnjeg nivoa nejednakosti u Srbiji sa ovim podacima za prethodni period (2002–2007) treba tretirati sa dozom opreza, budući da je dohodak u tom prethodnom periodu obuhvatao i kategorije koje sada nisu obuhvaćene, a koje bi verovatno uticale na smanjenje nejednakosti, kao što je prirodna potrošnja, imputirana renta i imputirana potrošnja trajnih

potrošnih dobara.⁵ Međutim, i pored toga, stiče se utisak da je nejednakost dohotka krajem 2000-ih bila veća od nejednakosti koje je moguće pratiti na osnovu APD-a, ali da sve do pojave SILC-a nije bilo adekvatnih anketnih podataka dizajniranih za obuhvat dohotka koji bi to pokazali (izuzev LSMS, koji nije predstavljao redovno statističko istraživanje).

5. Uzroci visoke nejednakosti u Srbiji

Iz Tabele 1 uočavamo da je vrednost Gini koeficijenta u Srbiji (bez obzira na tip ankete) kroz čitavu prethodnu deceniju bila iznad vrednosti ovog pokazatelja za prosek EU. Faktori koji su tome mogli da doprinesu, slično kao i kod zemalja Centralne i Istočne Evrope (CIE), povezani su sa prirodom tranzicionog procesa koji je kroz privatizaciju i restrukturiranje preduzeća u državnom vlasništvu doneo gubitak velikog broja radnih mesta. Posle inicijalnog perioda tranzicione recesije, u većini zemalja CIE bruto domaći proizvod (BDP) vratio se na putanju rasta pre nego zaposlenost. Drugim rečima, izvesno vreme je trajao period takozvanog „ekonomskog rasta bez rasta zaposlenosti“ (*jobless growth*), nakon čega je došlo do oporavka i ponovnog rasta zaposlenosti. Iskustvo Srbije, međutim, bilo je drugačije. U protekloj deceniji BDP je rastao u devet od deset godina (opao je samo u 2009. godini, za oko 3%). U istom periodu zaposlenost je porasla samo u dve godine (2001. i 2007), u oba slučaja za zanemarljiv procenat. Nakon izbijanja ekonomske krize 2008. godine, u naredne dve godine zaposlenost je ukupno opala za 12,5%, a BDP za 4,7%, a jedno od objašnjenja može da bude da je kriza samo ubrzala nedovršen proces tranzicije (Arandarenko, 2011).

Shodno nalazima u zemljama CIE (Milanović, 1999; Mitra and Yemtsov, 2006), promene u statusu na tržištu rada tokom tranzicionog perioda mogle bi da budu glavni generatori rasta

nejednakosti u raspodeli dohotka, pre svega preko rastuće nejednakosti zarada koje standardno čine dominantan deo ukupnog dohotka za većinu stanovništva.

Iako podaci iz Ankete o radnoj snazi od 2014. godine sugerišu da je došlo do poboljšanja osnovnih indikatora na tržištu rada, prema intenzitetu rada Srbija i dalje značajno zaostaje za većinom zemalja EU. Postoji veoma visoko učešće lica starosti do 60 godina u ukupnoj radnoj snazi, koji imaju veoma nizak intenzitet rada (21,2%) u odnosu na evropski prosek (10,5%). Posebno, ukoliko izdvojimo 20% stanovnika u Srbiji sa najnižim dohotkom, videćemo da gotovo polovinu ove grupe čine pojedinci koji uopšte ne rade ili rade manje od 2,5 meseca u toku jedne godine. Među njima najbrojniji su nezaposleni i penzioneri koji su u radnom dobu.

Nivo nejednakosti zavisi i od sposobnosti poreske i socijalne politike da smanji nejednakosti u raspoloživom dohotku. Srbija veoma malo troši na dve glavne socijalne naknade koje su usmerene ka siromašnima – novčanu socijalnu pomoć i dečji dodatak – svega 0,6% BDP-a, dok je prosečna potrošnja na slične naknade u EU 1,1% BDP-a (Clavet et al., 2017). Istovremeno, porez na dohodak i socijalni doprinosi (koji su takođe vrsta poreza) procentualno više opterećuju zaradu osobe koja radi za minimalnu platu nego nekog ko ostvaruje nekoliko prosečnih zarada. Drugim rečima, progresivnost oporezivanja dohotka od rada je izrazito mala (Randelović and Žarković Rakić, 2013; Žarković Rakić, 2015).

Pored nejednakosti u ishodima, postoje indicije da je u Srbiji prisutna i nejednakost u šansama. Naime, rezultati PISA istraživanja⁶ pokazuju da je dvostruko više funkcionalno nepismene dece u porodicama koje se nalaze među 20% populacije najnižeg socioekonomskog statusa nego u 20% najbolje stojećih porodica. Deca iz prve grupe zaostaju za svojim vršnjacima čiji roditelji pripadaju višim društvenim slojevima i to za dve školske godine, što ukazuje da obrazovni sistem ne uspeva da poništi efekte socioekonomskih nejednakosti. Štaviše, u nekim segmentima ih i produbljuje.

5. Ove komponente su bile ravnomernije raspodeljene nego ukupan dohodak u 2002. (Milanović, 2003). Pored toga, korišćene skale ekvivalencije su bile različite u 2002. i 2013. i takođe su mogle imati različit uticaj na vrednost Gini koeficijenta u tim godinama.

6. http://www1.worldbank.org/poverty/visualizeinequality/PISA/cov_gaps.html

U pogledu dostupnosti zdravstvenih usluga, podaci *Ankete o prihodima i uslovima života* pokazuju da ljudi koji žive ispod linije siromaštva u većoj meri nisu u mogućnosti da zadovolje svoje medicinske i stomatološke potrebe u odnosu na ona lica koja nisu siromašna: postoji razlika od skoro 10 procentnih poena za obe vrste usluga. Razlika u nezadovoljenim potrebama između stanovništva koje pripada grupi koja spada u donjih 40% i ostatka populacije iznosi oko pet procenata za medicinske i osam procenata za stomatološke usluge (Žarković Rakić and Vladislavljević, 2016).

U narednim delovima objasnićemo kako i koliko tržište rada utiče na nejednakost dohotka, pre svega kroz intenzitet rada, ali i tip zaposlenja (zaposleni za platu i samozaposleni), a potom kako i koliko socijalna i poreska politika doprinose njenom smanjenju.

5.1. Intenzitet rada članova domaćinstva

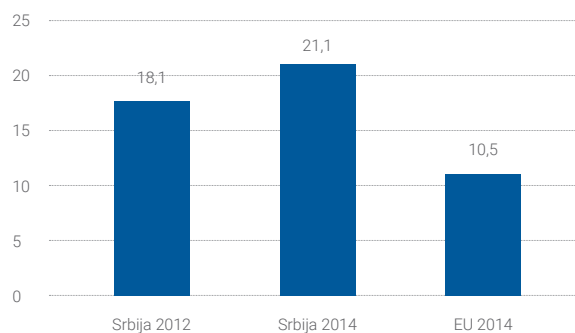
Niska aktivnost radno sposobnog stanovništva, niske stope zaposlenosti i visoka nezaposlenost osnovne su karakteristike tržišta rada Srbije. Za razliku od ovih indikatora tržišta rada, koji se odnose na broj aktivnih, odnosno zaposlenih i nezaposlenih lica, intenzitet rada članova domaćinstva ukazuje i na količinu rada, odnosno na to koliko su odrasli članovi domaćinstva radili u odnosu na potencijalan broj meseci. Druga važna prednost ovog indikatora, koji se može pratiti tek od 2013. godine na osnovu SILC-a, jeste ta što se aktivnost i intenzitet rada ne posmatraju na nivou lica, već domaćinstva, pošto blagostanje lica ne zavisi samo od njegovog intenziteta rada već i od intenziteta rada ostalih članova.

Pre nego što pogledamo kako intenzitet rada članova domaćinstva utiče na nejednakost dohotka, potrebno je da definišemo domaćinstva sa različitim nivoom intenziteta rada. Tako su domaćinstva sa veoma niskim intenzitetom rada domaćinstva u kojima su odrasli članovi radili manje od 20% ukupnog broja meseci u kojima su mogli raditi u toku referentnog perioda. Referentni period se odnosi na 12 meseci u godini koja

prethodi godini anketiranja. Na primer, dvočlano domaćinstvo sa veoma niskim intenzitetom rada je domaćinstvo u kome nijedan član radnog uzrasta ne radi ili jedan član radi jedan dan nedeljno. Ostale kategorije intenzivnosti rada su niska (od 20% do manje od 45%), srednja (od 45% do 55%), visoka (preko 55% do 85%) i veoma visoka (preko 85% do 100%).

Podaci SILC-a iz 2013. godine ukazuju da je radna intenzivnost članova domaćinstva u Srbiji veoma niska (Grafik 5), sa znatno većim učešćem ovih lica starosti do 60 godina (21,2%) od evropskog proseka (10,5%) i od pojedinačnih zemalja EU (izuzev Irske 21,1%) (Krstić, 2016). Pored toga, broj lica starosti do 60 godina koja žive u domaćinstvima sa veoma niskim intenzitetom rada povećan je za 132.000 u 2014. u odnosu na 2012. godinu, što predstavlja rast od 17% (Krstić, 2017). Ovaj rast je prevashodno posledica rasta procenta lica koja žive u ovim domaćinstvima iz prva dva kvintila dohotka (Grafikon 5).

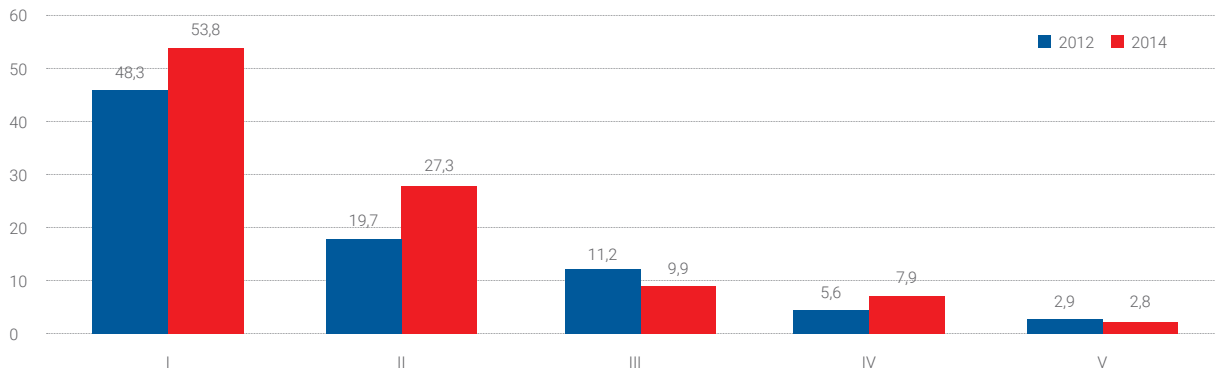
Grafikon 5. Procenat lica (0–59) koja žive u domaćinstvima sa veoma niskim intenzitetom rada u Srbiji i EU

Izvor: RZS (2016), saopštenje *Ankete o prihodima i uslovima života* br. 084. Podaci za EU prema Evrostatu (2016).

Visokoj stopi veoma niskog intenziteta rada članova domaćinstva u Srbiji doprinela je visoka neaktivnost stanovništva radnog uzrasta, kao i činjenica da nizak procenat takvih lica živi sa drugim odraslima koji rade. Srbija ima najveće učešće lica koja ne rade, posebno nezaposlenih, u stanovništvu radnog uzrasta u poređenju sa zemljama EU (Krstić, 2016). Ono je čak veće nego u zemljama sa najvećim učešćem ovih lica (Irska, Grčka i Hrvatska).

Grafikon 6. Procenat lica (0-59) koja žive u domaćinstvima sa veoma niskim intenzitetom rada prema kvintilima dohotka, 2012. i 2014.

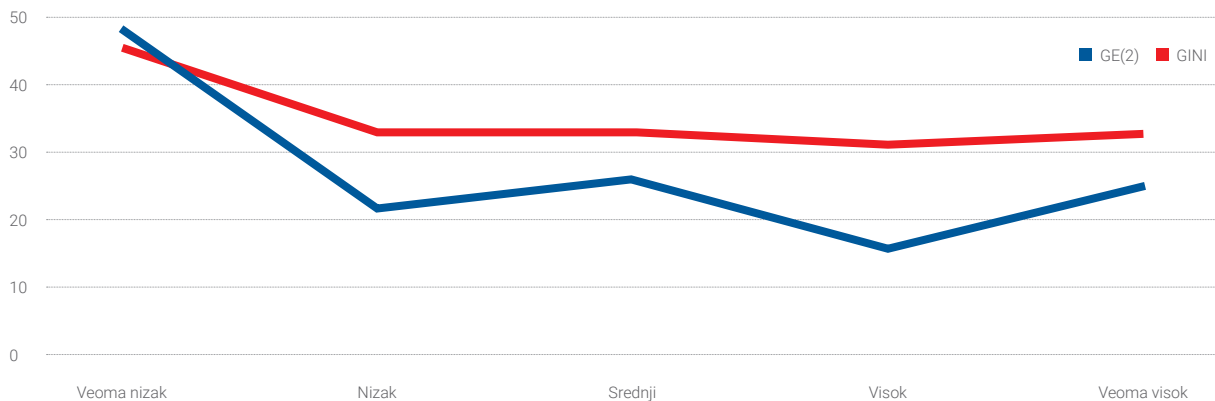
Izvor: Autor na osnovu podataka baze Evrostat: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvh13&lang=en

Najveći rizik da žive u ovim domaćinstvima imaju penzioneri i nezaposleni, lica sa nižim nivoom obrazovanja, kao i deca čiji roditelji nemaju ni osnovno obrazovanje ili imaju završenu samo osnovnu školu (Krstić, 2016). Rizik da lice pripada ovoj kategoriji domaćinstva opada sa povećanjem njegovog nivoa obrazovanja ili nivoa obrazovanja roditelja, pošto je viši nivo obrazovanja negativno korelisan sa nezaposlenošću i neaktivnošću.

Posmatrano prema kvintilima dohotka, procenat lica koja žive u domaćinstvima sa veoma niskim intenzitetom rada opada sa rastom ekvivalentnog dohotka (Grafikon 6), što je očekivano jer je nizak ekvivalentni dohodak posledica niskog intenziteta rada članova domaćinstva. Najveći procenat čine penzioneri i nezaposleni, dok zaposleni čine tek 1,6% ovih lica.

Nejednakost dohotka prema intenzitetu rada članova domaćinstva analizirana je na osnovu dve mere nejednakosti – Gini koeficijent i polovina kvadrata koeficijenta varijacije, $G(2)=1/2CV^2$. Lica su grupisana prema tipu domaćinstva kome pripadaju. Nejednakost dohotka je najveća za domaćinstva sa veoma niskim intenzitetom rada i smanjuje se s rastom intenziteta rada članova domaćinstva (Grafikon 7). Obe mere nejednakosti, Gini koeficijent i $G(2)$, pokazuju slično kretanje s promenom radnog intenziteta članova domaćinstva. Najveće smanjenje nejednakosti je prelaskom iz veoma niskog ka niskom intenzitetu rada, što je očekivano jer domaćinstvima sa veoma niskim intenzitetom rada pripadaju i lica koja ne rade. To ukazuje da bi se značajnije smanjenje nejednakosti dohotka moglo ostvariti upravo zapošljavanjem lica u ovim domaćinstvima.

Grafikon 7. Nejednakost dohotka prema radnom intenzitetu članova domaćinstva u Srbiji, 2012.

Izvor: Kalkulacije autora. SILC 2013.

Tabela 5 prikazuje dekompoziciju ukupne nejednakosti dohotka za $G(2)$ na nejednakost između domaćinstava različitog intenziteta rada i preostalu nejednakost unutar tih domaćinstava (vidi formulu u metodološkom delu za $\alpha=2$). Razlike u prosečnom dohotku između domaćinstava sa različitim nivoom intenziteta rada objašnjavaju 19% ukupne nejednakosti dohotka. To znači da se 81% ukupne nejednakosti dohotka može pripisati nejednakosti unutar domaćinstava sa različitim nivoom intenzivnosti rada. Sa aspekta politike, eliminisanje razlike u prosečnom dohotku između tih domaćinstava dovelo bi do smanjenja nejednakosti samo za 19%. Otuda bi smanjenje nejednakosti dohotka unutar tih domaćinstava rezultiralo značajnim smanjenjem nejednakosti, a potencijalni faktori koji mogu uticati na nejednakost dohotka/zarada unutar tih domaćinstava su karakteristike lica (pol, starost, obrazovanje, bračni status, delatnost itd.) i domaćinstva, što zahteva dalja istraživanja.

Tabela 5. Dekompozicija ukupne nejednakosti dohotka u Srbiji, 2012.

	GE(2)	Doprinos ukupnoj nejednakosti, %
Ukupna nejednakost	0,333	100,00
Nejednakost unutar grupa	0,270	81,08
Nejednakost između grupa	0,063	18,92

Izvor: Kalkulacije autora. SILC 2013.

7. Visoke vrednosti Gini koeficijenta za pojedine izvore dohotka, koje se kreću od 0,83 za ostale socijalne transfere do 0,98 za dohodak od kapitala, može se delimično objasniti činjenicom da mnoga lica nemaju pojedine izvore dohotka, tj. dohodak iz tih izvora jednak je nuli.

5.2. Doprinos izvora dohotka ukupnoj nejednakosti

Klasičan pristup

Dekompozicija nejednakosti prema izvorima dohotka, merena Gini koeficijentom, prikazana je u Tabeli 6. Najvažniji izvor dohotka predstavljaju plate/zarade, jer čine tri četvrtine ukupnog raspoloživog dohotka. Visok Gini koeficijent za zarade (0,615) ukazuje na visoku nejednakost zarada/plata, a visoka korelacija između zarada/plata i ukupnog raspoloživog dohotka (0,753) ukazuje da su one nejednako raspodeljene pretežno ka bogatijim licima. Visoke vrednosti ove tri komponente (relativno učešće u ukupnom dohotku, Gini koeficijent i Gini korelacija) utiču da zarade značajno doprinose ukupnoj nejednakosti (93%), ali i da je povećavaju. Jedan procenat promene plata/zarada, pod pretpostavkom ostalih nepromenjenih uslova, povećava nejednakost dohotka za 0,18%.

Dohodak od samozaposlenosti čini 19% ukupnog raspoloživog dohotka i nejednakost ovog izvora veća je od nejednakosti plata/zarada (Gini koeficijent 0,867 prema 0,62). Međutim, za razliku od zarada, dohodak od samozaposlenosti nejednako je raspodeljen pretežno ka siromašnijim kategorijama stanovništva, budući da je vrednost Gini korelacije između dohotka od samozaposlenosti i ukupnog raspoloživog dohotka mala. Zbog niske vrednosti Gini korelacije, relativan doprinos dohotka od samozaposlenosti ukupnoj nejednakosti dohotka je manji od doprinosa ovog izvora ukupnom dohotku (15,9 vs. 18,7 procenata). Otuda dohodak od samozaposlenosti utiče na smanjenje nejednakosti ukupnog raspoloživog dohotka. Naime, jedan procenat rasta ovog dohotka, pod pretpostavkom ostalih nepromenjenih uslova, smanjuje nejednakost raspoloživog dohotka za 0,03 procenata.

Sledeća dva izvora dohotka, dohodak od kapitala i privatni transferi, suviše su mali da bi imali značajan efekat na nejednakost. Penzije, drugi po značaju izvor dohotka (26%), nejednako, ali ne i dominantno raspodeljene su ka siromašnjima,

imajući u vidu vrednost Gini korelacije između penzija i ukupnog raspoloživog dohotka. Doprinos penzija ukupnoj nejednakosti je 23% i one smanjuju nejednakost.

Ostali socijalni transferi čine tek 9% ukupnog dohotka i nejednako su raspodeljeni budući da je njihov Gini koeficijent veoma visok. Međutim, niska vrednost Gini korelacija pokazuje da su socijalni

transferi dominantno raspodeljeni ka donjem, siromašnijem delu distribucije dohotka, te smanjuju nejednakost dohotka. Pod pretpostavkom ostalih nepromenjenih uslova, jedan procenat rasta socijalnih transfera smanjuje nejednakost dohotka za 0,055. Nešto veći uticaj na nejednakost dohotka imaju porezi, iako je njihov značaj u ukupnom raspoloživom dohotku znatno veći nego što je značaj ostalih socijalnih transfera.

Tabela 6. Dekompozicija nejednakosti prema izvorima dohotka, Gini koeficijent, Srbija 2012.

Izvori ekvivalentnog raspoloživog dohotka	Udeo u ukupnom dohotku, (%)	Gini koeficijent	Gini korelacija	Relativan doprinos nejednakosti (%)	% promene
Plate/zarade	74,84	0,615	0,753	92,84	0,1800
Dohodak od samozaposlenosti	18,67	0,857	0,371	15,86	-0,0281
Dohodak od kapitala	1,27	0,981	0,542	1,81	0,0054
Privatni transferi	1,65	0,962	0,214	0,91	-0,0074
Penzije	26,23	0,727	0,452	23,07	-0,0316
Ostali socijalni transferi	9,40	0,832	0,185	3,88	-0,0552
Porezi	-32,07	-0,569	-0,785	-38,37	-0,0630
Ukupno	100,00	0,373		100,0	

Izvor: Kalkulacije autora. SILC 2013.

Sekvencijalni pristup

Rezultati dekompozicije sekvencijalnim pristupom prikazani su u Tabeli 4. Nejednakost zarada, merena Gini koeficijentom, visoka je i iznosi 61,9. Kada se uključi dohodak od samozaposlenosti, nejednakost dohotka se smanjuje za 5,6 procentnih poena (ili 9%), tako da Gini koeficijent dohotka od rada iznosi 56,3.

Ovaj rezultat je u skladu sa dekompozicijom nejednakosti prema izvorima dohotka korišćenjem Gini koeficijenta, koja pokazuje da dohodak od samozaposlenosti, iako nejednako raspodeljen, smanjuje nejednakost.

Nasuprot tome, rezultati studije ILO (2015), dobijeni korišćenjem sekvencijalnog metoda dekompozicije, pokazuju da u većini zemalja EU dohodak od samozaposlenosti povećava nejednakost. To je zbog toga što je kod nas najveći deo dohotka od samozaposlenosti povezan sa ranjivom zaposlenošću, budući da je raspodela, kao što smo videli u prethodnoj tabeli, usmerena prevashodno ka siromašnijem delu populacije. U razvijenijim zemljama EU, u kojima je učešće samozaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti po pravilu manje nego u Srbiji, poslodavci koji ne pripadaju ranjivoj zaposlenosti imaju znatno veće učešće u samozaposlenima nego u Srbiji. Dohodak od samozaposlenosti

utiče na smanjenje jednakosti jedino u Bugarskoj, Hrvatskoj, Kipru i Islandu, ali znatno manje nego u Srbiji (oko 0,5 procentnih poena).

Kada se dohodak od kapitala uključi u raspodelu, nejednakost ostaje takoreći nepromenjena, ali se dalje smanjuje za jedan procentni poen kada se privatni transferi uključe u raspodelu (pomoć, novčana pomoć od osoba koje nisu članovi domaćinstva, doznake), što rezultira Gini koeficijentom tržišnog dohotka od 55,1.

Tabela 7. Dekompozicija nejednakosti u Srbiji: Sekvencijalni pristup, 2012.

	Gini koeficijent
Plata	61,9
Plata + dohodak od samozaposlenosti	56,3
Plata + dohodak od samozaposlenosti + dohodak od kapitala	56,1
Plata + dohodak od samozaposlenosti + dohodak od kapitala + privatni transferi (Tržišni dohodak)	55,1
Tržišni dohodak + penzije	44,2
Tržišni dohodak + penzije + ostali socijalni transferi	40,7
Tržišni dohodak + penzije + ostali socijalni transferi – porezi (Raspoloživ dohodak)	38,0

Izvor: Obračun autora. SILC 2013.

Ukoliko se penzije dodaju tržišnom dohotku, Gini koeficijent se smanjuje za 10,9 procentnih poena, a dodavanjem ostalih socijalnih transfera nejednakost raspodele se smanjuje za 3,5 procentnih poena.⁸ Na kraju, porezi smanjuju

nejednakost za 2,7 procentna poena, što rezultira Gini koeficijentom raspoloživog dohotka od 38.

Kako izgleda raspodela dohotka od rada u odnosu na raspodelu bruto dohotka u odmakloj tranziciji (2012) u poređenju sa 2002? Početkom 2000-ih nejednakost raspodele dohotka od rada bila je neznatno veća nego nejednakost raspodele bruto dohotka, jer je Gini koeficijent za ove koncepte dohotka bio 33, odnosno 32, respektivno (Milanović, 2003). Deceniju kasnije, na osnovu podataka SILC-a uočavamo da je nejednakost dohotka od rada (plate + dohodak od samozaposlenosti, Gini koeficijent 56,3) mnogo veća u odnosu na nejednakost bruto dohotka (Gini koeficijent 40,7).

Ovaj metod dekompozicije prikazan u Tabeli 4 nije pogodan ukoliko želimo da utvrdimo koja komponenta ima najveći uticaj na smanjenje/rast nejednakosti, jer se referentna raspodela menja uključivanjem svake nove komponente dohotka. Međutim, on je koristan za međunarodna poređenja. Zbog toga smo poredili pravac i veličinu uticaja svake komponente sa prosekom zemalja EU (ILO 2015).

Pravac uticaja je isti za sve komponente kao kod zemalja EU, jedino je razlika kod dohotka od samozaposlenosti, jer u većini zemalja EU ovaj dohodak povećava nejednakost (ILO 2015), a kod nas smanjuje po oba metoda dekompozicije. Razlika u odnosu na prosek EU je i u veličini uticaja svake komponente dohotka.

Oba pristupa dekompozicije koja se baziraju na Gini koeficijentu kao meri nejednakosti daju konzistentne rezultate u pogledu pravca uticaja svakog izvora dohotka na nejednakost raspoloživog dohotka, ali se veličina uticaja razlikuje. Oba pristupa pokazuju da svi izvori dohotka smanjuju nejednakost. Izuzetak su zarade koje prema klasičnom pristupu povećavaju nejednakost, dok prema sekvencijalnom pristupu ovaj efekat nije ispitan, budući da je raspodela zarada bila početna, referentna raspodela sa kojom se poredi uticaj dohotka od samozaposlenosti. Veličina uticaja svake komponente dohotka se razlikuje po oba metoda, što se objašnjava time da se

8.

kod sekvencijalnog metoda ispituje uticaj svake komponente sekvencijalno, i to uvek u odnosu na drugu referentnu raspodelu, dok ih dekompozicija prema izvorima dohotka tretira simultano (Fuest et al. 2010).

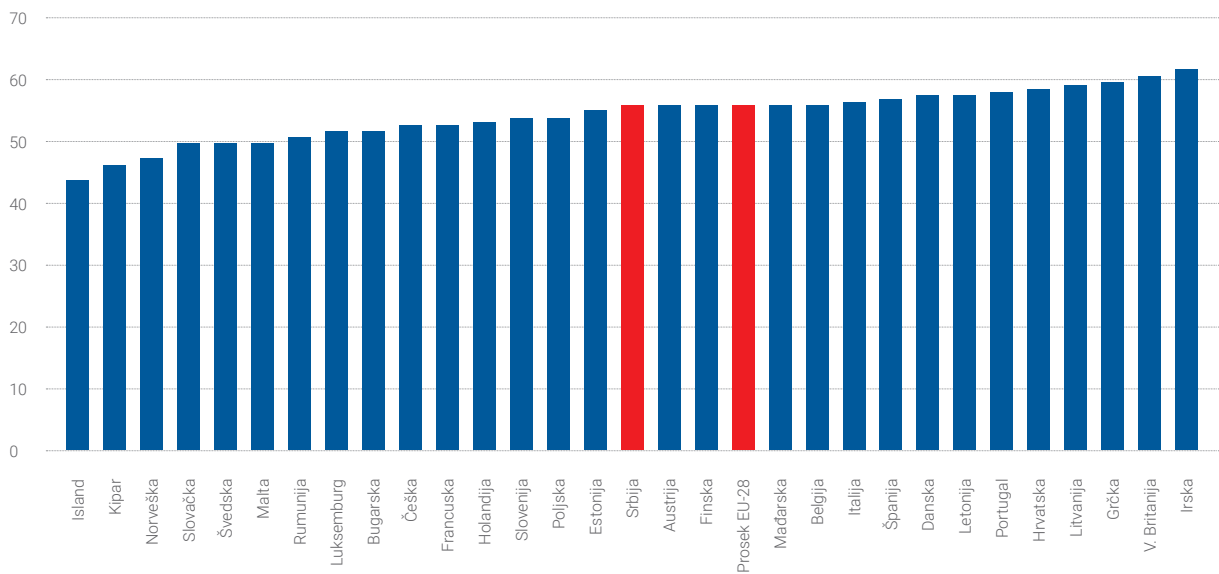
Iako je Gini koeficijent raspoloživog dohotka u Srbiji znatno veći od proseka EU-28, ali i od pojedinačnih zemalja EU, zanimljivo je uočiti da je Gini koeficijent za tržišni dohodak na nivou proseka zemalja EU (55,1 vs. 55,2). To ukazuje da je glavni uzrok visoke nejednakosti raspoloživog dohotka u Srbiji niska redistributivna uloga socijalnih transfera i poreza.

Naime, efekat penzija na nejednakost znatno je manji u Srbiji nego u EU (10,9 vs. 17,2). Jedno od objašnjenja je manji obuhvat stanovništva

sistemom penzijskog osiguranja u Srbiji nego u EU, budući da prema podacima popisa iz 2012. 93% muškaraca i samo 79% žena u Srbiji prima penziju, kao i činjenica da u većem broju zemalja EU lica preko 65 godina primaju socijalne penzije, što takođe utiče na smanjenje nejednakosti.

Ostali socijalni transferi smanjuju nejednakost u Srbiji nešto manje nego što pokazuje prosek EU (3,5 prema 3,7 procentna poena, respektivno), što se objašnjava niskim obuhvatom domaćinstava novčanom socijalnom pomoći i dečjim dodatkom i niskim iznosom te pomoći u Srbiji. Porezi znatno manje utiču na smanjenje nejednakosti dohotka nego u EU (2,7 prema 4 procentna poena), što je posledica niske progresivnosti poreza na dohodak u Srbiji.

Grafikon 8. Gini koeficijent za zemlje EU-27 i Srbiju

Izvor: Za zemlje EU, poslednja dostupna godina, ILO (2015); podaci za Nemačku nisu dostupni. Za Srbiju kalkulacije autora na osnovu podataka SILC 2013.

6. Uticaj nedavnih mera ekonomske politike na nejednakost

U ovom delu razmatraćemo, na nekoliko najvažnijih ili paradigmatičnih primera, da li su i u kojoj meri reforme koje su uvođene u nekoliko poslednjih godina uticale na povećanje ili smanjenje nejednakosti. U meri u kojoj to prostor dozvoljava, probaćemo da napravimo i širi osvrt na evoluciju odnosa kreatora ekonomske i socijalne politike prema nejednakostima u dohocima i šansama. Naša analiza nedavnih mera imaće dominantno *ex ante* karakter, s obzirom na to da bi bilo vrlo teško, a uglavnom još nije prošlo ni dovoljno vremena, da se izoluju i kvantifikuju efekti pojedinačnih reformi na kretanje dohodne nejednakosti.

U dužem roku, lista reformi čiji je anticipirani efekat bio porast nejednakosti daleko je šira od onih za koje se u trenutku uvođenja moglo proceniti da će za rezultat imati smanjenje nejednakosti. Arandarenko i Golicin (2010) izlistali su relativno veliki broj reformi koje su uvedene kao odgovor vlasti na talas svetske ekonomske krize koji se 2008. prelio na Srbiju, i za skoro sve su identifikovali negativan distributivni efekat. Ove reforme uključivale su, na primer, privremeno ukidanje oporezivanja prihoda od kamata na štedne depozite u stranoj valuti, ukidanje poreza na kapitalne dobitke na berzi, povećanje kamatnih stopa, subvencionisanje kamatnih stopa za kupovinu trajnih potrošačkih dobara kao što su automobili itd. Sve ove mere imale su za primarni cilj da sačuvaju poverenje u banke i nacionalnu valutu, te da održe ekonomsku aktivnost, ali su njihovi distributivni efekti bili skoro uniformno regresivni.

Na drugoj strani, tokom krize su mere tržišta rada i socijalne politike zadržane na veoma skromnom nivou. Čak su izmenama Zakona o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti 2009. godine smanjene naknade za nezaposlenost sa idejom da se ušteda preraspodeli nezaposlenima bez prava na naknadu kroz povećano trošenje države na aktivne programe tržišta rada. Nažalost, izdaci za aktivne programe tržišta rada ne samo da nisu radikalno povećani, kako je bilo predviđeno Nacionalnom strategijom zapošljavanja 2011–2020, nego su i dodatno smanjivani, da bi u 2014. godini dotakli dno sa učešćem u BDP-u od svega 0,03%.

Kako se ekonomska kriza s kraja prošle decenije transformisala u krizu javnog duga tokom prve polovine ove decenije, posegnulo se za jačim merama na prihodnoj strani budžeta. Vlada je prvo 2012. godine povećala osnovnu stopu poreza na dodatu vrednost sa 18% na 20%, a zatim je godinu dana kasnije povećana i niža stopa PDV-a (koja obuhvata uglavnom robu i usluge koje učestvuju sa većim ponderom u potrošnji siromašnijih građana), sa 8% na 10%. Naravno, generalna regresivnost PDV-a je temeljno utvrđena kako teorijski, tako i empirijski, uprkos pokušajima nekih domaćih ekonomista da to dovedu u pitanje.

U nastavku ćemo se, međutim, ograničiti samo na detaljniju analizu mera koje su uvedene 2014. godine i kasnije, u sklopu programa fiskalne konsolidacije i strukturnih reformi, a obuhvatićemo i jednu naizgled manju tehničku meru – zamenu zdravstvenih knjižica elektronskim zdravstvenim karticama – koja je interesantna sa stanovišta uticaja na jednakost šansi.

6.1. Smanjenje zarada u javnom sektoru

Smanjenje zarada u javnom sektoru uvedeno je *Zakonom o privremenom uređivanju osnovica za obračun i isplatu plata, odnosno zarada i drugih stalnih primanja kod korisnika javnih sredstava*, donetim novembra 2014. godine. Ovim zakonom uvedeno je privremeno smanjenje od 10% na sve neto zarade zaposlenih u javnom sektoru koji zarađuju više od 25.000 dinara. Za lica čija je zarada bila između 25.000 i 27.499 dinara zarade su takođe smanjene na 25.000 dinara. Na taj način, mada su relativne zarade promenjene, tačnije kompresovane, izbegnuto je da reforma dovede do promene ranga u apsolutnim iznosima zarada, osim u pomenutom rasponu 25.000–27.499, u kome su one izjednačene.

Zakon je uveden novembra 2014. i njegovo važenje je oročeno do kraja 2017. godine. U ovom trenutku (septembar 2017), premda se govori o značajnijem povećanju zarada u javnom sektoru zahvaljujući uspešnom sprovođenju programa

fiskalne konsolidacije i smanjenju javnog duga, nema još naznaka da će vađenje Zakona zaista i prestati – odnosno da će po isteku vađenja Zakona doći do takve korekcije zarada kojim bi se neto zarade koje su u trenutku usvajanja Zakona bile veće od 27.499 dinara povećale za 10%, odnosno za iznos za koji su originalno bile umanjene.

Mada za same zaposlene to ne pravi bitnu razliku, Zakon je uveo različit tretman za direktne i indirektno budžetske korisnike (kao što su zaposleni u javnoj administraciji, obrazovanju i zdravstvu) i organizacije obaveznog socijalnog osiguranja, s jedne strane, i javna preduzeća i lokalnu administraciju, s druge strane. Za javna preduzeća i lokalnu administraciju baza za obračun poreza na dohodak i doprinosa za socijalno osiguranje ostala je ista kakva bi bila bez smanjenja neto zarade, što je povećalo efektivnu prosečnu poresku stopu iznad nivoa koji je propisan Zakonom o porezu na dohodak građana i Zakonom o obaveznom socijalnom osiguranju. Zapravo, ovakav način smanjenja neto zarada jednak je uvođenju posebnog poreza od 10% na neto zarade. Preciznije, javna preduzeća i lokalne samouprave u obavezi su da uplate punu zadržanu sumu iz neto zarada na račun javnih prihoda u roku od tri dana od obračuna i isplate zarada zaposlenima. S druge strane, osnovica za računanje poreza na rad za zaposlene kod direktnih i indirektnih budžetskih korisnika se jednostavno prilagođava nižim neto zaradama.

Premda su rezovi u zaradama u javnom sektoru verovatno bili neophodni zbog kratkoročne fiskalne održivosti i srednjoročne konsolidacije, nekoliko modaliteta sadašnjeg rešenja mogu da budu upitni sa stanovišta uticaja na nejednakost. Prvo, nejasno je zašto je smanjenje zarada uređeno proporcionalno (osim za one koji zarađuju manje od 25.000 dinara, kojih u javnom sektoru nema više od 15%), dok je smanjenje penzija dizajnirano progresivno. Drugo, dok država kao poslodavac zaista ima zakonsko pravo da smanji bruto zarade, daleko je manje jasno da li je zakonito da se smanje neto zarade i da se de facto povećaju stope poreza na zaradu i stope doprinosa za socijalno osiguranje bez izmene odgovarajućih poreskih zakona. Izgleda da je na ovaj način

princip jednakosti pred zakonom narušen na štetu zaposlenih u javnim preduzećima i lokalnoj samoupravi, kao i samih javnih preduzeća i lokalnih samouprava.

Ocenjujući uticaj mere, jasno je da je ona imala veliki uticaj na dohodnu nejednakost. Ova mera pogađa skoro 600.000 zaposlenih, ili blizu 30% svih formalno zaposlenih u zemlji, i ima značajan uticaj na tri nivoa – prvo, ona utiče na nejednakost u zaradama u okviru javnog sektora; drugo, na razlike između javnog i privatnog sektora; i treće, na ukupnu dohodnu nejednakost u zemlji.

Nejednakost u zaradama u okviru javnog sektora trebalo bi da je smanjena u značajnoj meri. Smanjenjem svih zarada iznad 27.500 dinara za 10% očigledno je kompresovana raspodela zarada u okviru javnog sektora i na taj način smanjena nejednakost kakogod bila merena – Gini koeficijentom ili kvintilnim odnosom.

Nejednakost između javnog i privatnog sektora verovatno je smanjena u još većoj meri, zbog prethodno postojeće značajne i dobro dokumentovane razlike u zaradama u korist javnog sektora. Za ovaj nalaz već je moguće izvesti određene računice na osnovu podataka iz Ankete o radnoj snazi koju sprovodi RZS. Po računicama zasnovanim na ARS, neprilagođeni jaz u zaradama (uvek u neto izrazima) između državnog sektora (definisano nešto uže od javnog zbog problema sektorske identifikacije u anketi) i sektora industrije smanjen je sa 15.000 dinara (odnosno 27,5%) u 2014. godini na oko 7.000 dinara (14,6%) u 2015. Na početku 2016. godine ovaj jaz je dodatno smanjen, jer je iznosio samo 4.400 dinara, odnosno 9,3% (Vladislavljević, 2017).

Konačno, pošto su zarade u Srbiji najvažnija komponenta ukupnog dohotka, očekivano smanjenje nejednakosti u zaradama trebalo bi da se prelije i na smanjenje dohodne nejednakosti, merene Gini koeficijentom ili kvintilnim odnosom. Iznenadujuće, rezultati ankete SILC iz 2016. godine, predstavljeni u prethodnom odeljku (koji se odnose na 2015), to ne potvrđuju. To ne znači da ova mera nije uticala u pravcu izjednačavanja, jer je to praktično nemoguće s obzirom na

njene parametre i na početnu prednost zarada u javnom sektoru – ali može da ukaže na nekoliko stvari. Prvo, da bi u njenom odsustvu nejednakost dohotka, pod uticajem autonomnih faktora, porasla. Drugo, da je moguće da je ta mera sprovedena samo delimično i da su neka javna preduzeća i ustanove našli druge načine da očuvaju realne dohotke svojih zaposlenih. Treće, to podseća da je fond zarada zaposlenih u Srbiji manje dominantna sastavnica ukupnog dohotka stanovništva nego što je to slučaj u većini drugih evropskih zemalja, pa i promene u raspodeli zarada u pravcu veće jednakosti ne moraju nužno da rezultiraju manjom nejednakošću dohotka.

Najzad, treba podsetiti da Zakon o smanjenju zarada u javnom sektoru nije prva mera fiskalne konsolidacije kojom su kompresovane zarade u javnom sektoru, već je ovaj zakon zamenio jednu drugu meru čiji je obuhvat bio dosta manji, ali čiji je uticaj na kompresiju najviših zarada bio intenzivniji. Radilo se o takozvanom 'solidarnom porezu', meri uvedenoj u januaru 2014. godine, kojom su neto zarade preko 60.000 dinara u javnom sektoru oporezovane sa 20% – ne u celokupnom iznosu, već je porez primenjen na deo zarade preko 60.000 dinara. Solidarni porez je očigledno bio progresivniji, ali daleko manje obuhvatan (i sa daleko manjim fiskalnim efektom), s obzirom na to da je 'hvatao' nešto manje od 20% zaposlenih u javnom sektoru i da je omogućavao veći prihod državi u odnosu na porez koji ga je zamenio tek za zarade preko 120.000 dinara mesečno.

6.2. Smanjenje penzija na osnovu posebnog Zakona o privremenom uređivanju načina isplate penzija

Kao drugu ključnu meru programa fiskalne konsolidacije usvojenog u jesen 2014. godine, Narodna skupština donela je zakon kojim su smanjene sve penzije preko 25.000 dinara. Važenje ovog zakona ograničeno je na period novembar 2014 – decembar 2017, *da bi se sačuvala finansijska održivost penzijskog sistema*. Parametri reforme su sledeći: penzije ispod 25.000 dinara nisu uopšte smanjivane; penzije veće od 25.000 takođe se ne smanjuju do tog

iznosa. Na iznose od 25.000 do 40.000 dinara primenjuje se smanjenje po stopi od 22%, a na iznose penzija preko 40.000 dinara to smanjenje iznosi 25%. Isplaćene smanjene penzije smatraju se konačnim i država ne preuzima obavezu da isplati zadržane iznose nekog kasnijeg datuma.

Ova mera ekvivalentna je uvođenju privremenog progresivnog oporezivanja penzija – koje nisu oporezive po Zakonu o porezu na dohodak građana. Zbog toga su neki pravnici i penzionerske organizacije kritikovali ovu meru kao protivustavnu. Međutim, Ustavni sud je septembra 2015. godine odlučio da Zakon nije protivustavan. Mada je važenje Zakona ograničeno do kraja 2017. godine, po svemu sudeći on će ostati na snazi bar još neko vreme, a možda i neograničeno. Njegovi efekti će biti ublažavani skromnim godišnjim povećanjima za sve penzionere – ali sa trajno umanjenom osnovom za sve penzionere koji su 2014. godine primali više od 25.000 dinara.

Interesantno je da su neki neoliberalni ekonomisti, posebno oni među njima fokusirani na povećanje poreskih prihoda, kritikovali progresivnost u smanjenju penzija. Oni su smatrali da će izuzimanje iz mere skoro milion penzionera, odnosno otprilike 60% svih penzionera koji primaju manje od iznosa koji se oporezuje, bitno smanjiti fiskalnu izdašnost mere. Vlada je bila takođe optužena za populizam, zbog navodnog nastojanja da sačuva svoju lojalnu izbornu bazu penzionera sa niskim primanjima.

Takođe, iz druge perspektive, Vlada je bila optužena da narušava same temelje penzijskog sistema, u čijoj je osnovi bizmarkijanski princip da su penzije direktno povezane sa prethodno uplaćenim doprinosima i da stoga praktično predstavljaju odložene zarade. Na ovu potonju kritiku može se odgovoriti da su tekuće uplate doprinosa nedovoljne da obezbede penzije u punom iznosu, a da država kontinuirano finansira deficit penzijskog fonda (u visini od najmanje jedne trećine sredstava neophodnih za isplatu penzija po važećim pravilima) iz opštih poreskih prihoda, koji pogađaju sve građane i koji se ni na koji način ne mogu povezati sa prethodno uplaćenim doprinosima. Kada je reč o tom *budžetskom* delu sredstava za penzije, moglo bi

se argumentovati da bi bilo pravično raspodeliti ih svim penzionerima, pa čak i svim starim licima, u jednakom iznosu.

U pogledu dohodne nejednakosti, lako je zaključiti da ova mera smanjuje nejednakost u penzijama među penzionerima, bilo da se meri Gini koeficijentom, bilo, u još većoj meri, kada se meri kvartilnim odnosom, s obzirom na to da je u trenutku kada je mera uvedena maksimalna penzija smanjena sa oko 122.000 dinara na oko 99.000 dinara, dok najnižih 20% penzija uopšte nije bilo smanjeno. Drugim rečima, uticaj mere na smanjenje dohodne nejednakosti među penzionerima svakako je veoma značajan. Interesantno je, međutim, da je i posle uvođenja mere kvartilni odnos između 20% najvećih i 20% najnižih penzija ostao iznenađujuće visok. Prema našim *ad hoc* računicama, oktobra 2016. godine bio je oko 6,3.

S obzirom na to da je dohodak od penzija drugi najvažniji izvor dohotka posle zarada, i s obzirom na dizajn mere sa ugrađenom izraženom progresivnošću, moglo bi se na prvi pogled zaključiti da je ova mera morala snažno uticati i na smanjenje ukupne dohodne nejednakosti merene Gini koeficijentom. Međutim, s obzirom na to da su penzijska primanja u proseku niska, njihovo relativno smanjenje u odnosu na zarade delovalo bi u suprotnom pravcu, pa bi ukupni efekat mere na dohodnu nejednakost, kada se posmatra cela distribucija dohodaka, mogao biti tek umereno ujednačavajući. Treba imati u vidu da je prosečna penzija u iznosu od 23.196 dinara 2015. godine bila nekih 4% niža u odnosu na 2014, kada je bila 24.085 dinara. Odnos prosečne penzije prema prosečnoj neto zaradi 2015. godine bio je 52,2%, što je bilo neka dva procentna poena manje nego 2014. godine.

6.3. Uvođenje društveno korisnog rada za korisnike socijalne pomoći Uredbom o merama socijalne uključenosti korisnika novčane socijalne pomoći

Ovu uredbu je usvojila Vlada oktobra 2014. godine. Deklarisani cilj aktivacije radno sposobnih korisnika socijalne pomoći unet je u Zakon o

socijalnoj zaštiti iz 2011, ali je tek ovom uredbom on operacionalizovan na konkretniji način. U pozadini originalne zakonske odredbe bila je želja da se unapredi saradnja centara za socijalni rad i Nacionalne službe za zapošljavanje u pomoći radno sposobnim korisnicima socijalne pomoći da nađu odgovarajući posao kako bi se izbacili iz zamke neaktivnosti.

Najkontroverznija odredba Uredbe u okviru mera aktivacije jeste mogućnost koja je pružena centrima za socijalni rad da u saradnji sa lokalnim organima vlasti organizuju društveno koristan rad, volonterske programe i javne radove za korisnike novčane socijalne pomoći. Ovim je de facto institucionalizovana mogućnost uvođenja socijalne pomoći uslovljene radom, uključujući i neplaćeni (slično konceptu *workfare*) – što nije eksplicitno spomenuto u važećem Zakonu o socijalnoj zaštiti.

Komentari tadašnjeg ministra za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, a ponekad i premijera, u kojima se naglašavalo da će mera stati na put zloupotrebama socijalne pomoći, izazvali su dodatnu zabrinutost i proširili kontroverzu. Nekoliko grupa za odbranu ljudskih prava javno je osudilo Uredbu, tvrdeći da je centrima za socijalni rad i lokalnim vlastima protivustavno dato pravo da nametnu radnu obavezu korisnicima novčane socijalne pomoći, slično, po nekim radikalnijim osudama, feudalnom sistemu.

U međuvremenu, državni funkcioneri su u različitim prilikama davali međusobno suprotstavljene i zbunjujuće komentare o namerama Uredbe – od onih kojima su uveravali javnost da korisnici socijalne pomoći neće biti prisiljavani da obavljaju 'društveno koristan rad' da bi zadržali pravo na primanje socijalne pomoći, preko patronizujućih izjava da bi korisnici socijalne pomoći trebalo da budu ponosni i srećni što je njihov rad potreban društvu i lokalnoj zajednici, do otvoreno populističkih pretnji da će Uredba najzad zaustaviti mnogobrojne zloupotrebe velikodušnosti države, na sličan način na koji je to, na primer, Mađarska nedavno 'uspešno' uradila.

Uredba je privukla i pažnju ombudsmana, koji je krajem 2014. godine podneo Ustavnom sudu *Predlog za ocenu ustavnosti i zakonitosti Uredbe*. Konkretno, zahtevano je od Ustavnog suda da razmotri odredbe koje uvode potencijalne novčane sankcije, uključujući potpuno povlačenje novčane socijalne pomoći ako radno sposobni korisnici odbiju da učestvuju u dobrovoljnom (neplaćenom) radu, kao deo njihovog plana aktivacije dogovorenog sa nadležnim centrom za socijalni rad. Ombudsman je bio posebno zabrinut zbog toga što je Uredba uvela dodatne uslove koji ne postoje u Zakonu o socijalnoj zaštiti, koji je hijerarhijski iznad bilo koje uredbe, kao i zbog toga što 'društveno koristan rad' nije preciznije definisan, što, po ombudsmanu, stvara ozbiljnu pravnu nesigurnost i otvara mogućnost zloupotrebe prava građana u stanju socijalne potrebe. Takođe, prema ombudsmanu, uvođenje društveno korisnog rada je suprotno pravnoj prirodi mera socijalnog uključivanja i aktivacije, koje su prema Zakonu o socijalnoj zaštiti osmišljene da podrže pojedince u prevazilaženju njihove nepovoljne socijalne situacije. Do danas Ustavni sud još nije dao mišljenje o ovom predlogu.

Osim primedbi koje su bile zasnovane na potencijalnom kršenju ljudskih prava, možda je još ozbiljnija suštinska primedba da Uredba krši 'implicitni ugovor' između države i korisnika novčane socijalne pomoći ustanovljen Zakonom o socijalnoj zaštiti. Na prvom mestu, sam maksimalni iznos novčane socijalne pomoći je u Srbiji postavljen na nivou koji je ispod nacionalno definisane stope apsolutnog siromaštva. Dok je maksimalni mesečni iznos socijalne pomoći za jednočlano domaćinstvo u 2016. godini bio oko 8.000 dinara, odgovarajuća linija apsolutnog siromaštva je bila oko 12.000 dinara. Nadalje, novčana socijalna pomoć isplaćuje se porodicama sa radno sposobnim članovima samo devet meseci godišnje. Naravno, pretpostavka je da će tokom tri preostala meseca radno sposobni članovi domaćinstava koji su korisnici socijalne pomoći biti angažovani u sezonskim, privremenim i sličnim neformalnim poslovima.

Stoga, implicitni ugovor koji je sadržan u Zakonu o socijalnoj zaštiti može se formulisati na sledeći

način: država na godišnjem nivou obezbeđuje radno sposobnim korisnicima socijalne pomoći i njihovim porodicama otprilike polovinu sredstava neophodnih za preživljavanje, dok se istovremeno pravi da ne vidi na koji način oni – ako uopšte – obezbeđuju dodatni dohodak kako bi sastavili kraj s krajem. Uredba iz 2014. stoga preti da poništi ovaj dugo postojeći implicitni ugovor.

Veoma je teško proceniti stvarni uticaj koji je Uredba mogla da ima na dohodnu nejednakost (a u izvesnoj meri i na nejednakost šansi) od kada je uvedena. Društveno koristan rad za korisnike novčane socijalne pomoći izgleda nije bio široko primenjivan u praksi, što definitivno ograničava njegov stvarni efekat. Ne postoji statistika o tome, koju bi vodili centri za socijalni rad ili neka druga institucija. Iz anegdotskih izvora, poput štampe i ličnih kontakata, saznaje se da je bilo primera u kojima su korisnici socijalne pomoći bili uključeni u volonterski rad obećanjem da će dobiti zaposlenje, na primer kao ulični čistači u lokalnim komunalnim preduzećima.

Hipotetički, ako bi se odredba Uredbe o društveno korisnom radu primenila u širem obimu, može se reći da bi njen direktni kratkoročni efekat po dohodak korisnika novčane socijalne pomoći bio negativan, a time bi se povećala i ukupna dohodna nejednakost, s obzirom na to da je njihov dohodak već ekstremno nizak. Taj efekat bi bio negativan kako za one koji odbiju, tako i za one koji prihvate da budu angažovani u neplaćenom društveno korisnom radu. U slučaju pune primene Uredbe, oni koji odbiju izgubili bi pravo na novčanu socijalnu pomoć. U slučaju da prihvate, zadržali bi novčanu socijalnu pomoć, ali bi izgubili deo dohotka koji potiče iz neformalnog i privremenog rada.

Ipak, moguće je zamisliti i treću, povoljniju mogućnost – na primer, da radno sposobni korisnici socijalne pomoći bez stručnih kvalifikacija dobiju ponudu da učestvuju u 'društveno korisnom radu', koji bi mogao biti smatran varijantom jednog od aktivnih programa tržišta rada koji se nalazi u portfoliju programa Nacionalne službe za zapošljavanje pod imenom

‘Sticanje praktičnih znanja’, a koji je klasifikovan kao privremeni podsticaj za zapošljavanje namenjen nezaposlenima bez kvalifikacija. U tom slučaju, oni bi imali pravo na naknadu i mogućnost da rade i stiču iskustvo kod stvarnih poslodavaca. Međutim, način na koji je formulisana Uredba, što je kritikovao i ombudsman, previše je neodređen, tako da dozvoljava centrima za socijalni rad i lokalnim vlastima mogućnost da ga interpretiraju kako im odgovara.

S obzirom na to da se planiraju izmene sadašnjeg Zakona o socijalnoj zaštiti, bilo bi veoma poželjno da nove odredbe ponude jasnija rešenja u pogledu aktivacije korisnika novčane socijalne pomoći i posebno u pogledu definicije društveno korisnog rada.

6.4. Umanjenje prava na otpremninu za viškove zaposlenih kroz izmene Zakona o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti

U maju 2015. godine usvojeno je nekoliko izmena u Zakonu o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti. Najkontroverznija izmena, sa stanovišta uticaja na nejednakost, odnosi se na otežavanje sticanja prava na naknadu za nezaposlenost za lica koju su u procesu restrukturiranja i privatizacije identifikovana kao viškovi zaposlenih, a koja prihvate da prime otpremninu u iznosu većem od zakonskog minimuma – tj. takozvanu stimulativnu otpremninu. Ova izmena je sa stanovišta sprovođenja programa fiskalne konsolidacije bila smatrana toliko važnom da je hitna procedura usvajanja zakonskih izmena u Skupštini pravdana potrebom njenog usvajanja.

Prema prethodnoj regulativi, svako ko je dobio otpremninu iznad zakonskog minimuma sticao je pravo na naknadu za nezaposlenost odmah posle prvog narednog zaposlenja (pošto takvo lice nije iskoristilo doprinose za nezaposlenost uplaćivane u njegovo ime). Ovo pravilo su neka lica zloupotrebljavala da se lažno zaposle samo na nekoliko dana, a da se zatim prijave Nacionalnoj službi za zapošljavanje tražeći naknadu za nezaposlene. Osmišljen je amandman da bi se

to sprečilo, tako što sada nezaposleno lice koje je primilo stimulativnu otpremninu stiče ponovo pravo na naknadu tek pošto provede punu godinu dana na novom radnom mestu.

Vladini predstavnici objasnili su potrebu za hitnom procedurom u ovom slučaju time što se po Zakonu o privatizaciji očekivalo da se privatizacija državnih i društvenih preduzeća dovrši do kraja 2015. godine. Osim toga, dodatni priliv viškova zaposlenih u registre nezaposlenih očekivao se kao posledica programa smanjivanja broja zaposlenih u javnim preduzećima i administraciji u sklopu skupa mera fiskalne konsolidacije. Stoga je glavna motivacija Vlade i resornog ministarstva bila da podrže fiskalnu konsolidaciju kroz otežavanje mogućnosti viškovima da, po njihovom razumevanju, zloupotrebe sistem i dobiju kako stimulativnu otpremninu, tako i naknadu za nezaposlenost.

Pa ipak, kada se pažljivije razmotre distributivni efekti ove reforme, njen uticaj može se oceniti kao nedvosmisleno negativan, u smeru rasta dohodne nejednakosti. Poznata je demografska i profesionalna struktura radnika koji su izgubili posao u procesu privatizacije i restrukturiranja, posebno na samom njegovom kraju, pa i onih koji su bili zaposleni u javnom sektoru. U osnovi, oni su ugrožena, ranjiva grupa – u proseku to su stariji radnici, sa često zastarelim kvalifikacijama i znanjima za kojima postoji mala tražnja na današnjem tržištu rada. Dodatno, oni su suočeni sa statističkom diskriminacijom čak i kada su im objektivne radne performanse natprosečne. Na drugoj strani, najranjiviji među ovim radnicima mogu se smatrati praktično nezapošljivim. Upravo će ti najranjiviji radnici među viškovima zaposlenih biti najviše pogođeni ovom merom.

S druge strane, radnici koji su u stanju da nađu privremeni formalni posao (na primer, kroz ugovor na određeno vreme) kroz ovu meru stimulisani su da posle isteka perioda od jedne godine pređu na ugovor o delu ili na sličan fleksibilni ugovor, umesto da se trude da obezbede ugovor o zaposlenju boljeg kvaliteta. Prelaskom na ugovor o delu oni će moći da kombinuju naknadu za nezaposlenost (posle godinu dana neprekidnih

uplata doprinosa za nezaposlenost ili posle osamnaest meseci sa prekidima, pod uslovom da je zbir uplata doprinosa najmanje dvanaest meseci) sa dohotkom iz ugovora o delu ili, prosto, sa prihodom od neformalnog rada. Drugim rečima, zloupotreba pravila ostaje mogućnost i po novom rešenju, ali sada samo za one viškove zaposlenih koji su u stanju da nađu novi posao – ili da sami uplate doprinose za lažno zaposlenje. Novo rešenje će napraviti najveće uštede samo na onima kojima je naknada za nezaposlenost najviše potrebna.

Na inicijativu sindikata, i ovaj amandman je na Ustavnom sudu u procesu provere zakonitosti.

6.5. Uvođenje aktuarskih penala za rano penzionisanje (i skup drugih mera koje pogađaju starije radnike)

Prema izmenama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju uvedenim 2014. godine, lica koja se penzionišu pre punog starosnog uslova za penzionisanje imaju trajno umanjene obračunate penzije od 0,34% za svaki mesec koji im nedostaje do ispunjenja tog uslova, pri čemu to umanjene ne može biti veće od 20,4%. Ovo umanjene odnosi se i na lica koja imaju pun penzijski staž od 40 i više godina, sve do punih 45 godina staža.

Ovo rešenje može se smatrati nepravednim najmanje zbog svoje retroaktivnosti. U nekim slučajevima ovo pravilo primenjuje se retroaktivno, na lica koja su pristala da odu u prevremenu penziju posle dvogodišnjeg perioda primanja naknade za nezaposlenost (čak i do pet godina, u specijalnom slučaju fabrike Zastava automobili), ali po pravilima koja su važila u trenutku prihvatanja ovog rešenja od strane 'ranih penzionera', aktuarski penali nisu postojali.

Opštije, aktuarski penali u svom sadašnjem obliku čine se prilično nepravičnim prema manuelnim radnicima i drugim radnicima bez univerzitetskog obrazovanja koji su ostvarili pun staž penzijskog osiguranja, ali nisu ispunili starosni uslov. U njihovom slučaju veoma je problematična

implicitna pretpostavka 'aktuarske pravičnosti' da je njihovo očekivano trajanje života sa 65 godina isto kao i kod fakultetski obrazovanih i visokokvalifikovanih radnika.

Dok uvođenje aktuarskih penala ima negativne posledice po dohodak i blagostanje onih koji su počeli da rade u ranom uzrastu, ono ima uglavnom neutralan efekat na visokoobrazovane, koji tipično počinju radnu karijeru sa 23 godine ili kasnije, rade na poslovima koji im omogućavaju da sačuvaju punu radnu sposobnost i produktivnost i u poznim godinama, i imaju u proseku više zarade i žive duže.

Važno je dodati da su dve do sada opisane reforme koje pogađaju pripadnike starije populacije radnog uzrasta samo deo šireg kompleksa reformi koje bi se možda mogle nazvati 'savršenom olujom', jer sve zajedno negativno pogađaju starije radnike. Osim striktnije regulative otpremnina za viškove zaposlenih i uvođenja aktuarskih penala, najmanje dve druge mere, uvedene izmenama Zakona o radu jula 2014. godine, takođe deluju u pravcu pogoršanja relativnog položaja starijih radnika. Naime, izmenama Zakona o radu smanjeno je uvećanje zarade po osnovu minulog rada sa 0,5% na 0,4% po godini staža, a takođe je i pravo na ovo uvećanje ograničeno na staž kod sadašnjeg poslodavca. Takođe, ukinuta je kontroverzna odredba kojom je pravo na otpremninu vezivano za ukupan radni staž, a ne samo radni staž kod poslednjeg poslodavca.

Mada je teško oceniti uticaj ove dve dodatne mere na ukupnu dohodnu nejednakost bez detaljne analize podataka SILC-a ili bez ekstenzivnih mikroekonomskih simulacija, sve ove četiri mere uzete zajedno verovatno su u određenoj meri povećale nejednakost u zaradama i neradnim dohocima na štetu starijih radnika sa povišenom ranjivošću i niskim dohocima.

6.6. Uvođenje elektronskih zdravstvenih knjižica

Fond zdravstvenog osiguranja početkom 2016. godine otpočeo je projekat zamene zastarelih zdravstvenih knjižica novim elektronskim

zdravstvenim karticama. Krajnji rok koji je bio postavljen za kompletnu zamenu knjižica bio je decembar 2016. godine.

Zakonski osnov za ovu zamenu nalazi se u Zakonu o zdravstvenom osiguranju, koji uređuje da osigurana lica mogu da ostvare svoja prava po osnovu zdravstvene zaštite na osnovu overene zdravstvene knjižice dok ne bude zamenjena zdravstvenom karticom. Kao što je poznato, zdravstveno osiguranje u Srbiji nije univerzalno za sve građane (osim u veoma ograničenom obimu, kao što su hitni slučajevi i terminalne bolesti, kao i za određene demografske kategorije, kao što su deca i trudnice), već je po Bizmarkovom modelu vezano za uplatu doprinosa.

Fond zdravstvenog osiguranja ovako je obrazložio osnovne ciljeve zamene zdravstvenih knjižica zdravstvenim karticama: prvo, na taj način sprečava se zloupotreba prava iz zdravstvenog osiguranja, uključujući falsifikovanje dokumenata; drugo, administrativni podaci bolje su zaštićeni u elektronskom obliku; treće, zdravstvena kartica olakšava proces identifikacije i promene informacija u zdravstvenoj knjižici bez potrebe za ličnim posetama zdravstvenim službama i ponovnim izdavanjem zdravstvene knjižice. Na taj način će Fond zdravstvenog osiguranja smanjiti svoje troškove.

Nažalost, Fond zdravstvenog osiguranja je osmislio proceduru izdavanja zdravstvenih kartica koja predstavlja značajan teret za osiguranike, kako u pogledu utroška njihovog vremena, tako i u pogledu finansijskih izdataka. Masovni program kompletne zamene je doveo do enormnih redova, koji su posebno obeshrabrujući za one kojima su zdravstvene usluge najpotrebnije. Mogućnost

elektronskog prijavljivanja uvedena je vrlo kasno tokom procesa kako bi se smanjili fizički redovi. Međutim, i samo elektronsko prijavljivanje odvijalo se sa povremenim tehničkim problemima, a osim toga, ono nije od pomoći onima koji nemaju ili ne znaju da koriste kompjutere. Nadalje, uvedena je univerzalna naknada za troškove procesiranja prijave od 400 dinara po osobi. Nisu predviđeni izuzeci, tako da su korisnici novčane socijalne pomoći, nezaposleni, porodice sa mnogo dece itd. – svi bili u obavezi da plate navedeni iznos za svako osigurano lice.

Primarni kratkoročni i srednjoročni efekat ove mere je povećana nejednakost mogućnosti, do čega dolazi iz najmanje dva razloga. Prvo, u povremeno haotičnom procesu zamene mnoge osobe kojima je pristupačnost zdravstvene zaštite neophodna bile su izložene privremenoj nemogućnosti da je koriste zbog okolnosti koje smo već objasnili. To je moglo da ostavi ozbiljne posledice po ukupno stanje javnog zdravlja u zemlji. Prema poslednjim informacijama, u drugoj polovini 2017. godine broj izdatih zdravstvenih kartica još uvek je za pola miliona manji od broja zdravstvenih knjižica pre početka zamene. Drugo, u meri u kojoj će zdravstvene knjižice zaista smanjiti zloupotrebe, one će takođe smanjiti i obuhvat stanovništva zdravstvenim osiguranjem i ostaviti veći broj lica izvan nacionalnog sistema pune zdravstvene zaštite. Među njima će biti veliki broj socijalno isključenih i materijalno depriviranih lica.

Kao drugorazredna posledica, s obzirom na to da je finansijski teret zamene prebačen korisnicima u istom iznosu, zamena će proporcionalno više pogoditi siromašne i porodice sa više izdržanih lica, te na taj način jednokratno povećati nejednakost u diskrecionom dohotku.

7. Zaključna razmatranja: mere za smanjenje nejednakosti u Srbiji

Sve veći broj istraživanja pokazuje da visoka nejednakost u raspodeli dohotka i bogatstva proizvodi socijalne i političke probleme, kao i da je loša za ekonomski rast i njegovu održivost.

U svetu je tema nejednakosti došla visoko na agendu donosilaca odluka pre svega zahvaljujući publicitetu koji su dobila naučna istraživanja od strane istaknutih ekonomista, u kojima je dokumentovan rastući trend nejednakosti mahom u razvijenim zemljama. Istovremeno, za događaje poput pobede opcije Bregzita i izbora Trampa za američkog predsednika ponuđena su uverljiva objašnjenja u pogoršanju ekonomskog položaja nižih i srednjih slojeva u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Državama, što je stvorilo plodno tle za populističke argumente koji su u velikoj meri odredili ovakav politički ishod. I dok se mediji prvenstveno bave političkim implikacijama oba događaja, sve veći broj društvenih istraživača ukazuje na trend koji je neraskidivo vezan za povećanje ekonomskih nejednakosti i koji se odvija u ovim i ostalim zemljama Zapada poslednje tri decenije.

Da bi se trend rasta nejednakosti u razvijenim zemljama zaustavio, predlaže se nekoliko rešenja koja mogu biti od koristi i u drugim zemljama koje se suočavaju sa visokim nivoima dohodne nejednakosti. Dalji tehnološki progres će najverovatnije dodatno smanjiti broj radnih mesta namenjenih niskokvalifikovanim radnicima. Obrazovni sistem nije uspeo u prethodne tri decenije da ide u korak sa tehnološkim procesom, pa se nade polažu u aktivnu ulogu države u samom planiranju tehnološkog progressa kako bi se povećala zapošljivost radnika, posebno onih sa niskim kvalifikacijama. Razmatranja daljih ukidanja barijera u međunarodnoj trgovini trebalo bi da budu praćena analizom distributivnih posledica takvih aranžmana. U sferi socijalnih transfera, dečji dodatak bi trebalo da ima univerzalni karakter, a u mnogim zemljama vodi se aktivna rasprava o uvođenju osnovnog dohotka.

Globalizacija, kroz intenzivnu međunarodnu trgovinu, i tehnološki progres nisu bili glavni krivci

nestanka velikog broja radnih mesta u Srbiji, ali to ne znači da u budućnosti to neće biti slučaj. Proces tranzicije i transformacije privrede od 90-ih godina prošlog veka bio je u najvećoj meri odgovoran, kao i u većini drugih bivših socijalističkih zemalja, za gašenje postojećih i stvaranje novih preduzeća i samim tim za značajne promene na tržištu rada. Posle inicijalnog perioda tranzicione recesije, u većini bivših socijalističkih zemalja došlo je do rasta bruto domaćeg proizvoda, ali ne i rasta zaposlenosti. Zato rane faze tranzicije karakteriše „ekonomski rast bez rasta zaposlenosti“ (jobless growth), nakon čega je došlo do oporavka i ponovnog rasta zaposlenosti. Iskustvo Srbije, međutim, bilo je drugačije. Od 2000. godine BDP je rastao u devet od deset godina (opao je samo u 2009. godini, za oko 3%). U istom periodu, prema Arandarenku (2011), zaposlenost je porasla samo u dve godine (2001. i 2007), u oba slučaja za zanemarljiv procenat. Drugim rečima, period ekonomskog rasta bez rasta zaposlenosti trajao je neuobičajeno dugo. Nakon toga, Srbija je u periodu ekonomske krize od 2008. godine imala značajno veći pad zaposlenosti u odnosu na pad BDP-a, što se može objasniti nastojanjem poslodavaca da krizu iskoriste kao izgovor za oslobađanje od viškova radne snage.

Podaci pokazuju da je situacija na tržištu rada i dalje zabrinjavajuća, jer raste broj osoba koje imaju veoma nizak intenzitet rada, a to su pojedinci koji rade manje od 2,5 meseca tokom godine. Većina među takvim licima su penzioneri ili nezaposleni, i mahom se radi o osobama koje imaju nizak nivo obrazovanja (Krstić, 2017). Rezultati dekompozicije ukupne nejednakosti prema intenzitetu rada članova domaćinstva pokazuju da se najveće smanjenje nejednakosti postiže upravo smanjenjem nejednakosti dohotka unutar tih domaćinstava. Da bi se povećala njihova zapošljivost, potrebno je kroz savetovanje, dodatne obuke i druge mere iz skupa aktivnih politika zapošljavanja koje sprovodi Nacionalna služba za zapošljavanje povećati nivo njihovih veština i kvalifikacija. Potrošnju na aktivne mere bi takođe trebalo povećati s obzirom na to da trenutno iznosi skromnih 0,1% BDP-a.

Naravno, pored činjenice da je važno da što više pojedinaca ima posao, za nivo nejednakosti u društvu važan je i kvalitet posla. Povremeni poslovi, neformalna zaposlenost ili samozaposlenost ne garantuju visoku zaradu. Ipak, ovi poslovi su važni za pojedince na samom dnu raspodele, jer obezbeđuju kakav-takav dohodak, a za državu je važno da stvori preduslove za smanjenje neformalne zaposlenosti putem rasta formalne zaposlenosti. Dohodak od samozaposlenosti u Srbiji doprinosi smanjenju nejednakosti, jer čini značajan deo ukupnog dohotka onih najsiromašnijih.

Važno je, međutim, delovati i pre nego što pojedinci dospeju na tržište rada, a to znači osigurati pristup kvalitetnom obrazovanju što je moguće većem broju ljudi. Kada se raspravlja o nejednakosti, obrazovanje je važno ne samo zato što viši nivo obrazovanja povećava verovatnoću da će osoba u budućnosti imati bolje plaćen posao već i zato što bi obrazovanje trebalo da spreči reprodukciju nejednakosti, odnosno da, kroz ujednačavanje postignuća učenika koji dolaze iz različitog socioekonomskog okruženja, omogućiti da deca roditelja lošijeg ekonomskog statusa imaju jednake šanse da sutra nađu dobar posao i pristojno zarađuju. Trenutno, obrazovni sistem u Srbiji ne uspeva da poništi efekte socioekonomskih nejednakosti. Štaviše, u nekim segmentima ih i produbljuje. Rezultati PISA istraživanja u Srbiji pokazuju da je dvostruko više funkcionalno nepismene dece u porodicama koje se nalaze među 20% stanovništva najnižeg socioekonomskog statusa nego u 20% najbolje stojećih porodica. Deca iz prve grupe zaostaju za svojim vršnjacima čiji roditelji pripadaju višim društvenim slojevima i to za dve školske godine. Mehanizmi podrške učenicima i studentima usmereni su uglavnom na najbolje, a ne na one kojima je pomoć potrebna zbog niskog socioekonomskog statusa. Potrebno je sprovesti značajne promene u mehanizmima stipendiranja, kreditiranja i studentskog standarda.

Povećanje progresivnosti poreza na dohodak građana u Srbiji moglo bi da se ostvari kroz uvođenje prava na odbitke za izdržavane članove porodice (na šta sada imaju pravo samo građani

koji plaćaju godišnji porez na dohodak, dakle, oni koji imaju visoka primanja), kao i kroz povećanje neoporezivog iznosa za zarade sa sadašnjih 25% na 50% prosečne zarade. No, iznad svega bi trebalo sadašnji, tzv. cedularni sistem oporezivanja, koji se retko u ovom obliku može naći u savremenim poreskim sistemima, zameniti sistemom koji objedinjuje dohotke od rada i kapitala na koje se onda primenjuju progresivne poreske stope koje bi se kretale od 15% do 30%.

Niski iznosi dve glavne socijalne naknade u Srbiji, novčane socijalne pomoći i dečjeg dodatka, i slab obuhvat populacije ne mogu značajno da doprinesu smanjenju nejednakosti. Ipak, u situaciji kada su na snazi mere štednje, nerealno je očekivati rast potrošnje na socijalne naknade, ali se može podstaći bolje ciljanje pomoći kroz sprečavanje curenja naknada ka ne tako siromašnim pojedincima (recimo, onim koji ostvaruju dohodak u sivoj ekonomiji) i usmeravanje sredstava ka onima kojima su najviše potrebna.

S druge strane, određene uštede bi se mogle ostvariti i smanjenjem potrošnje na netargetirane transfere, odnosno one koji ne zavise od imovinskog stanja aplikanta. Recimo, naknada zarade za vreme porodiljskog odsustva isplaćuje se čitavih 12 meseci u Srbiji i to u punom iznosu, što ne pružaju ni mnogo bogatije zemlje Evropske unije.

Skorašnji period u Srbiji bio je obeležen merama fiskalne konsolidacije i važnim promenama u radnom zakonodavstvu, od kojih je većina imala primetan uticaj na dohodnu nejednakost. S druge strane, osnove poreskog sistema, a pre svega oporezivanja rada, koje smo izdvojili kao jednog od ključnih 'krivaca' za veoma visoku dohodnu nejednakost, ostale su skoro nepromenjene. Među merama fiskalne konsolidacije, smanjenje zarada u javnom sektoru i smanjenje penzija su dve svakako daleko najznačajnije mere, sa anticipiranim značajnim uticajem na smanjenje dohodne nejednakosti, posebno kad je reč o prvopomenutoj meri. S druge strane, ostale mere fiskalne konsolidacije i strukturnih reformi koje smo analizirali u nešto više detalja, ali i većina drugih na koje nismo mogli da se osvrnemo,

izgleda da su, premda pojedinačno ograničenog dometa, bile zajedno dovoljno snažne da, u sadejstvu sa dugoročnijim nezavisnim faktorima, spreče da Gini koeficijent i kvintilni odnos padnu u statistički značajnoj meri u 2015. godini u odnosu na 2014. godinu.

Zapravo, može se reći da način na koji su dizajnirane dve ključne mere fiskalne konsolidacije, smanjenje plata u javnom sektoru i smanjenje penzija, predstavlja i na duži rok relativno redak izuzetak od generalnog pravila da reforme koje se sprovedu povećavaju ili imaju ambivalentan, odnosno neutralan uticaj na dohodnu nejednakost ili nejednakost šansi. Jedan od sličnih izuzetaka je svojevrmeno bila reforma poreza na zarade 2007. godine, kojim je uveden relativno mali neoporezivi iznos, čime je malo popravljen dotadašnji regresivni sistem oporezivanja rada sa jedinstvenom proporcionalnom stopom poreza na zarade bez ikakvih ličnih odbitaka.

Naša analiza pokazuje da glavna briga Vlade u nedavnom periodu nije bila da suzbija nejednakost i siromaštvo, nego da sprovede fiskalnu konsolidaciju, očuva makroekonomsku stabilnost i podstakne rast i investicije. U sprovođenju tih prioriteta bila je podržana od strane MMF-a, Svetske banke i Evropske komisije. Tek 2016. Evropska komisija je uključila svoje komentare o neophodnosti brige o siromašnima

i potrebi smanjenja nejednakosti u dokument kojim se ocenjuje primena Ekonomskog programa reformi u Srbiji.

Činjenica da su dve ključne i socijalno najbolnije mere fiskalne konsolidacije krajem 2014. godine bile ipak osmišljene na takav način da očuvaju životni standard najranjivijih delova pogođenih populacija (zaposlenih u javnom sektoru i penzionera sa najnižim primanjima), može se stoga pre pripisati određenim slučajnim okolnostima, kao što bi bili prosveteni donosioci odluka (pre svega u Ministarstvu finansija), ili specifičnim obzirima vezanim za političku ekonomiju (npr. anticipacija parlamentarnih izbora) nego sistematskoj proceni njihovog uticaja na nejednakost. To svakako ne bi trebalo da bude ustaljena praksa, već bi bilo neophodno da se razrade i usvoje sistematske zvanične procedure za procenu distributivnih uticaja bilo koje buduće reformske mere.

Javni diskurs vezan za razumevanje i uočavanje društvene i ekonomske nejednakosti nedovoljno je razvijen u Srbiji. Premda među stanovništvom, na individualnom nivou, kao i drugde, dominiraju preferencije prema većoj jednakosti, one nisu dovoljno artikulisane u skup društvenih preferencija prema smanjivanju dohodne nejednakosti i unapređenju jednakosti u mogućnostima. Između ostalog, naša analiza trebalo bi da pruži mali doprinos u tom pravcu.

Aneks 1. Tabele

Tabela A1. Politike koje bi doprinele smanjenju nejednakosti u Srbiji: sažetak

Šta	Kako
Politike koje povećavaju zapošljivost	<p>Obrazovna politika.</p> <p>Politika celoživotnog učenja.</p> <p>Aktivne politike zapošljavanja (savetovanje i posredovanje u zapošljavanju, obuke, javni radovi, subvencije za otvaranje novih radnih mesta).</p> <p>Potrošnja na aktivne mere zapošljavanja bi trebalo da se poveća s obzirom na to da sada iznosi neznatnih 0,1% BDP-a.</p>
Politike koje pružaju jednake šanse	Obrazovna politika bi trebalo da spreči reprodukovanje nejednakosti odnosno da omogući ujednačavanje postignuća učenika koji dolaze iz različitog socioekonomskog okruženja.
Porez na dohodak građana	<p>Uvođenje prava na odbitke za izdržavane članove porodice.</p> <p>Povećanje neoporezivog iznosa za zarade sa sadašnjih 25% na 50% prosečne zarade Sadašnji, tzv. mešoviti sistem oporezivanja, zameniti sistemom koji objedinjuje dohotke od rada i kapitala na koje se onda primenjuju progresivne poreske stope koje bi se kretale od 15% do 30%.</p>
Socijalne naknade	Obezbediti bolju targetiranost dečjeg dodatka.

Aneks 2. Mere nejednakosti i dekompozicija nejednakosti

Korišćene su dve mere nejednakosti dohotka, Gini koeficijent i mera opšte entropije $G(2)$, koja se definiše kao polovina kvadrata koeficijenta varijacije.

Gini koeficijent predstavlja jednu od najčešće korišćenih mera nejednakosti. Vrednost koeficijenta može se kretati u rasponu od 0 do 100. Vrednost koeficijenta 0 znači da svi imaju jednak dohodak, a vrednost od 100 znači da samo jedna osoba poseduje celokupan dohodak.

Gini koeficijent se definiše kao prosečna razlika između svih mogućih parova dohodaka u populaciji (x_{ij}) , izražena kao deo ukupnog dohotka:

$$G = \frac{1}{2N^2\mu} \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N |x_i - x_j|$$

gde je μ prosečan dohodak, a N broj domaćinstava.

Mere nejednakosti opšte entropije (GE – *generalized entropy*) definišu se sledećom formulom:

$$GE(\alpha) = \frac{1}{\alpha(\alpha-1)} \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\mu} \right)^\alpha - 1 \right]$$

gde je μ prosečan dohodak, α je parametar koji predstavlja ponder koji dodeljujemo razdaljini dohotka između različitih delova distribucije i koji može uzeti bilo koju realnu vrednost. Za niže vrednosti α , GE je više osetljiv na promene u donjem delu raspodele dohotka, a za više vrednosti α , GE je više osetljiv na promene u gornjem delu raspodele dohotka. Najčešće vrednosti za α su 0, 1 i 2. $G(2)$ je polovina kvadrata koeficijenta varijacije.

Dekompozicija nejednakosti

Nejednakost dohotka ćemo dekomponovati prema izabranim grupama populacije i različitim izvorima dohotka.

Prvo ćemo dekomponovati nejednakost dohotka (prema izabranim grupama populacije) na nejednakost između domaćinstava sa različitim nivoom intenziteta rada i nejednakost unutar tih domaćinstava, na osnovu mere opšte entropije $G(2)$.

Takođe ćemo ispitati uticaj svih komponenata (izvora) raspoloživog dohotka na nejednakost, kao što su zarade, dohodak od samozaposlenosti, privatni transferi, penzije, socijalni transferi i porezi. Koristićemo dva metoda, klasičan i sekvencijalni. Klasičan pristup omogućuje da se proceni efekat promene svakog izvora dohotka na nejednakost, pod pretpostavkom da se ostali izvori dohotka ne menjaju. Kod sekvencijalnog pristupa, izvori dohotka se dodaju jedan po jedan i meri se nejednakost dohotka posle uključivanja svakog izvora dohotka.

Dekompozicija nejednakosti prema grupama populacije

Mere nejednakosti opšte entropije mogu se dekomponovati prema izabranim grupama populacije (Cowell and Jenkins, 1995) tako da je ukupna nejednakost dohotka (I) jednaka zbiru nejednakosti između izabranih grupa (I_b) i preostale nejednakosti unutar grupe (I_w):

$$I = I_b + I_w$$

I_b se definiše:

$$I_b = \frac{1}{\alpha^2 - \alpha} \left[\sum_{j=1}^k f_j \left(\frac{\bar{y}_j}{y} \right)^\alpha - 1 \right]$$

I_w se definiše:

$$I_w = \sum_{j=1}^k w_j GE(\alpha)_j$$

$$w_j = v_j^\alpha f_j^{1-\alpha}$$

gde je f_j udeo u ukupnoj populaciji, a v_j udeo u ukupnom dohotku svake grupe j .

Nejednakost unutar grupa se definiše kao ponderisana suma nejednakosti unutar svake grupe gde su ponderi učešća populacije i učešća dohotka, i odražava nejednakost koja preostaje kada se razlike u prosečnom dohotku između grupa uzmu u obzir. Nejednakost između grupa izračunava se za čitavu populaciju kada se svaki individualni dohodak y u okviru grupe zameni prosečnim dohotkom te grupe y_j , tako da ova komponenta nejednakosti odražava razliku u prosečnom dohotku između grupa.

U ovom radu dekompozicija nejednakosti između grupa i unutar grupa rađena je za $\alpha = 2$, što predstavlja polovinu kvadrata koeficijenta varijacije.

Dekompozicija nejednakosti prema izvorima dohotka

Klasičan pristup

Gini koeficijent ukupnog dohotka G se može predstaviti na sledeći način (Lerman i Zityhaki, 1985):

$$G = \sum_{k=1}^K R_k G_k S_k$$

gde je S_k učešće izvora dohotka k u ukupnom dohotku, G_k je Gini koeficijent izvora dohotka k , i R_k je Gini korelacija između izvora dohotka k i ukupnog raspoloživog dohotka.

Na taj način moguće je razložiti uticaj svakog izvora dohotka na ukupnu nejednakost, kao proizvod tri komponente: a) doprinos izvora dohotka ukupnom dohotku (R_k); b) koliko je izvor dohotka nejednako raspodeljen (G_k); i c) korelacije između izvora dohotka i ukupnog raspoloživog dohotka (R_k).

Ukoliko izvor dohotka ima veliko učešće u ukupnom dohotku, on potencijalno može imati veliki uticaj na ukupnu nejednakost. Ako je pak njegov Gini koeficijent 0, taj izvor dohotka neće uticati na nejednakost, čak i ako čini veliki udeo u ukupnom dohotku. Međutim, ako je doprinos tog izvora ukupnom dohotku veliki i ako je on

nejednako raspodeljen, što znači da ima visok Gini koeficijent, onda on može povećati ili smanjiti nejednakost u zavisnosti od njegove distribucije, što pokazuje Gini korelacija. Ukoliko je izvor dohotka usmeren ka bogatijima (vrednost Gini korelacije visoka), povećaće nejednakost, a ako je usmeren ka siromašnijima (vrednost Gini korelacije niska), smanjiće ukupnu nejednakost dohotka.

Na ovaj način moguće je izračunati kako male promene nekog izvora dohotka utiču na ukupnu nejednakost, pod pretpostavkom da se ostali izvori dohotka ne menjaju. Procentualna promena nejednakosti dohotka koja je rezultat procentualne promene e (e blizu 1) dohotka iz izvora k jednaka je razlici relativnog doprinosa izvora k nejednakosti i i relativnog doprinosa izvora k ukupnom dohotku:

$$\frac{\partial G / \partial e}{G} = \frac{R_k G_k S_k}{G} - S_k$$

Sekvencijalni pristup

Drugi metod dekompozicije nejednakosti jeste sekvencijalna dekompozicija (Mitchell 1991, Whiteford 2008, Feust et al. 2010, ILO 2015). On podrazumeva da se uticaj svake komponente dohotka izračunava poređenjem nejednakosti dohotka bez tog izvora dohotka i sa njim. Jedno ograničenje ovog metoda je da uticaj svake komponente dohotka zavisi od redosleda uključivanja različitih izvora dohotka, a veličina tog uticaja zavisi od toga kojoj raspodeli je izvor dohotka dodat (ILO 2015).

Literatura

- Alstadsater, A., Johannesen, N., Zucman, G. (2017).** Tax Evasion and Inequality. NBER Working Paper 23772
- Arandarenko, M. and Vukojevic, V. 2008.** Labor Costs and Labor Taxes in the Western Balkans, in: Enhancing Efficiency and Equity: Challenges and Reform Opportunities Facing Health and Pension Systems in the Western Balkans, ed. by C. Bredekamp, M. Gragnolati and V. Ramljak, World Bank, Washington DC – Health, Nutrition and Population, pp. 119-160.
- Arandarenko, M. (2011).** Tržište rada – trendovi, institucije, politike, Beograd: CID Ekonomski fakultet
- Arandarenko, M. and Golicin, P. (2010).** Policy responses of the Western Balkans countries to the global economic crisis and their social and labor market impact, prezentovano na World Bank International Conference on Poverty and Social Inclusion in the Western Balkans, Brussels, December.
- Atkinson, A. (2015).** Inequality: what can be done? Harvard University Press
- Clavet, N., Tiberti, L., Vladislavljevic, M., Zarkovic Rakic, J., Anic, A., Krstic, G. and Randelovic, S. (2017).** Reduction of child poverty in Serbia: Improved cash-transfers or higher work incentives for parents? Working Papers PMMA, <https://portal.pepnet.org/documents/download/id/30137>
- Čekić Marković, J. i Jokić, T. (2015).** Učenički i studentski standard u svetlu nalaza PISA podataka u Radišić, Jelena i Nevena Buđevac (ur.) Sekundarne analize istraživačkih nalaza u svetlu novih politika u obrazovanju, Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, str. 45-60
- Davalos, M., Demarchi, G., Santos, I., Kits, B., Oral, I. (2016).** Voices of Europe and Central Asia: New Insights on Shared Prosperity and Jobs. World Bank, Washington, DC.
- Ferreira, F. (2017).** The Active Ingredient of Inequality. LIS Newsletter, Issue No 2 (June 2017)
- Hufe, P., Peichl, A., Roemer, J. and Ungerer, M. (2015).** Inequality of income Acquisition: The role of childhood circumstances, ZEW Discussion Paper No. 15-084
- ILO (2015).** Global Wage Report 2014/2015: Wages and income inequality, International Labour Office, Geneva
- IMF (2014).** Redistribution, Inequality and Growth. International Monetary Fund Staff Discussion Note, April 2014
- **(2015).** Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective. International Monetary Fund.
- Fuest, C., Niehues, J. & Peichl, A. (2010).** The Redistributive Effects of Tax Benefit Systems in the Enlarged EU. Public Finance Review, Vol. 38, Issue 4, pp. 473-500.
- Krstić, G. & Sanfey, P. (2011).** Earnings inequality and the informal economy: evidence from Serbia. Economics of Transition, 19(1), 179-199.
- Krstic, G. (2016).** Why Income Inequality is so high in Serbia: Empirical evidence and a measurement of the key factor. Economic Annals, Volume LXI, No. 210
- **(2017).** Would an increase in low work intensity contribute to reducing poverty and inequality in Serbia?, Ekonomske ideje i praksa 24, pp. 37-52.
- Lerman, R. I. and Zityhaki, S. (1985).** Income Inequality Effects by Income Source: A New Approach and Applications to the United States, The Review of Economics and Statistics Vol. 67, No. 1, pp. 151-156.
- Mijakovac, N. (2008).** Income and Expenditure. In Living Standards Measurement Study: Serbia 2002-2007 (30-41). Statistical Office of the Republic of Serbia, Belgrade.
- Milanović, B. (1999).** Explaining the increase in inequality during transition. Economics of Transition 7, pp. 299-341.
- **(2003).** Incidence of Social Transfers; Inequality in Bogičević et al., Poverty and Reform of Financial Support to the Poor (43-66). Republic of Serbia, Ministry of Social Affairs and Center for Liberal Democratic Studies, Belgrade
- **(2006).** Odvojeni svetovi. Merjenje međunarodne i globalne nejednakosti. UNDP, Beograd
- **(2016).** Globalna nejednakost. Akademska knjiga
- Mitra, P. & Yemtsov, R. (2006).** Increasing Inequality in Transition Economies: Is There More to Come? World Bank Policy Research Working Paper No. 4007.
- Mitchell, D. (1991).** Income Transfers in Ten Welfare States. Aldershot, Avebury.
- Niehues, J. and Peichl, A. (2014).** Upper bounds of inequality of opportunity: theory and evidence for Germany and the US. Social Choice and Welfare, 43(1), 73-99
- OECD (2011)** An Overview of Growing Income Inequalities in OECD Countries: Main Findings. Organisation for Economic cooperation and Development.
- **(2014).** „Focus on Inequality and Growth - December 2014“. Organisation for Economic cooperation and Development.
- **(2015).** In It Together: Why Less Inequality Benefits All. Organisation for Economic cooperation and Development.
- **(2015).** The Labour Share in G20 Economies. International Labour Organization Organisation for Economic Cooperation and Development with contributions from International Monetary Fund and World Bank Group
- Piketi, T. (2015).** Kapital u 21. veku. Akademska knjiga.
- Stiglitz, J. (2015).** Velika podela. Društva nejednakosti i šta da radimo sa njima. Akademska knjiga.

Randelović, S. and Žarković-Rakić, J. (2011). Addressing Inequality and Poverty with Tax Instruments. *Economic Annals*, Vol. LVI, No.190, pp. 7-26.

- **(2013).** „Improving Working Incentives: Evaluation of Tax Policy Reform Using SRMOD”. *International Journal of Microsimulation*, Vol. 6, Issue 1, International Microsimulation Association

Vladisavljević, M. (2017). Public sector wage premium and fiscal consolidation in Serbia. *Conference Economic Policy for Smart, Inclusive and Sustainable Growth*, 15-17 June 2017, Faculty of Economics - University of Belgrade, Belgrade, 34-35.

Whiteford, P. (2008). How Much Redistribution Do Governments Achieve? The Role of Cash Transfers and Household Taxes. In *Growing Unequal: Income Distribution and Poverty in OECD Countries*. OECD, Paris.

Žarković Rakić, J. (2015). "Employment effects of tax cuts in transition country: evidence from Serbia". *Post-Communist Economies*, 27(3), 397-412.

Žarković Rakić, J. and Vladisavljević, M. (2016). Women's access to economic opportunities in Serbia. *The World Bank Report 105793-YF*, World Bank Group, Washington DC.

Lista skraćenica

APD – Ankete o potrošnji domaćinstva

ARS – Anketa o radnoj snazi

BDP – Bruto domaći proizvod

EU – Evropska unija

Eurostat – Statistički biro Evropske unije

ILO – Međunarodna organizacija rada

LSMS – Anketa o merenju životnog standarda

MMF – Međunarodni monetarni fond

OECD – Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj

PDV – Porez na dodatu vrednost

PISA – Test za procenu postignuća učenika Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj

RZS – Republički zavod za statistiku

SAD – Sjedinjene Američke Države

SILC – Anketa o prihodima i uslovima života

SIPRU – Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva

FREN – Fondacija za razvoj ekonomske nauke

HBS – Anketa o potrošnji domaćinstava

CIE – Centralna i Istočna Evropa

O autorli ovog izdanja

Mihail Arandarenko je predsednik Upravnog odbora FREN-a i redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Gorana Krstić je član Upravnog odbora FREN-a i vanredna profesorka Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Jelena Žarković Rakić je direktorka FREN-a i vanredna profesorka Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Imprint

Friedrich-Ebert-Stiftung | Kancelarija Beograd
Dositejeva /51/1 11000 Beograd

Odgovorna osoba:
Ursula Koch-Laugwitz | Direktorka, Regionalna kancelarija za
Srbiju i Crnu Goru
Tel.: ++381 (11) 3283 271 | Fax: ++381 (11) 3283 285
www.fes-serbia.org

Narudžbina publikacija:
info@fes-serbia.org

Svaka dalja komercijalna upotreba sadržaja zabranjena je bez prethodne pismene saglasnosti fondacije Friedrich Ebert.